



Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής σε αλλόγλωσσους  
στην Ελλάδα

---

## Άρθρο

«Το ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής: ζητήματα ορολογίας και περιγραφής»

Αναστάσιος Τσαγγαλίδης (συγγραφέας)

## Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει διάφορα προβλήματα σχετικά με την ορολογία που χρησιμοποιείται για την περιγραφή των τύπων του ρήματος σε παραδοσιακές και πιο πρόσφατες γραμματικές της ελληνικής. Αρκετοί όροι είναι ανεπαρκείς για διάφορους λόγους, και ειδικά στο πλαίσιο της διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Όπως παρατηρείται και στην περίπτωση άλλων γλωσσών, το σύστημα Χρόνου, Όψης και Έγκλισης, εξαιτίας και της εγγενούς συνθετότητάς του, δεν είναι πάντα εύκολο να περιγραφεί με διαφανείς και ξεκάθαρους όρους. Στην περίπτωση της ελληνικής το ζήτημα γίνεται ακόμα πιο σύνθετο λόγω της μεγάλης γραμματικής παράδοσης, η οποία δεν μπορεί πάντα να συμπεριλάβει τα δεδομένα της νέας ελληνικής. Τα κύρια ζητήματα που εξετάζονται αφορούν την κεντρική θέση της κατηγορίας της Όψης, ξεκινώντας από τις ασάφειες και τις ιδιαιτερότητες της ορολογίας που χρησιμοποιείται σε πολλά εγχειρίδια και γραμματικές περιγραφές. Υποστηρίζεται ότι για μια πλήρη ανάλυση της συμπεριφοράς των τύπων του ρήματος είναι αναγκαία η διάκριση μεταξύ της γραμματικής κατηγορίας της Όψης και του Ποιού της Ενέργειας. Εξετάζονται διάφορες προβληματικές περιπτώσεις και αποδεικνύεται ότι η ανάλυσή τους μπορεί να προβλεφθεί εφόσον έχουν εντοπιστεί τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά των κατηγοριών της όψης. Στο πλαίσιο της ανάλυσης που προτείνεται, η ταξινόμηση των ρηματικών τύπων ως «χρόνων» ή «εγκλίσεων» δεν φαίνεται ιδιαίτερα σημαντική: η συμπεριφορά τους είναι το άμεσο αποτέλεσμα του συνδυασμού των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών χρόνου, όψης και έγκλισης που φέρουν και όχι της συμμετοχής τους σε κάποιο χρόνο ή έγκλιση.

# 1 Το πρόβλημα της ορολογίας

Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο ασυμφωνίας ή αναντιστοιχίας της ορολογίας που αφορά τις ρηματικές κατηγορίες (ή τα «παρεπόμενα» του ρήματος) μέσα στην ίδια γραμματική παράδοση, μέσα στο ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα ή ακόμα και μέσα στο ίδιο έργο αναφοράς<sup>1</sup>.

Πολύ συχνά το ίδιο φαινόμενα περιγράφεται ή ονοματίζεται με τρόπους ασύμβατους μεταξύ τους χωρίς να γίνεται πάντα εμφανές το πρόβλημα, παρά μόνο αν προσπαθήσει κανείς να δώσει ακριβείς και εξαντλητικούς ορισμούς.

Σε πολλές γλώσσες – και η ελληνική δεν αποτελεί εξαίρεση – το πρόβλημα γίνεται ιδιαίτερα εμφανές ως προς τις κατηγορίες που εμπλέκονται στο σύστημα κωδικοποίησης του «Χρόνου-Ώψης-Τροπικότητας», δηλαδή σε σχέση με τις κατηγορίες που στις παραδοσιακές γραμματικές συνήθως κατατάσσονται ως «Χρόνοι» και «Εγκλίσεις» του ρήματος.

Η νέα ελληνική, ακριβώς λόγω της μεγάλης επιρροής της γραμματικής παράδοσης της αρχαίας ελληνικής, παρουσιάζει συχνά προβλήματα που οφείλονται στην ιστορική μεταβολή του γραμματικού συστήματος.

Τα προβλήματα ορολογίας είναι δυνατό να έχουν πολλές πλευρές, μερικές από τις οποίες περιγράφονται συνοπτικά εδώ:

- (α) ο όρος που χρησιμοποιείται μπορεί να είναι ακατάλληλος (είτε αδιαφανής είτε εσφαλμένος είτε παραπλανητικός). Ο όρος 'αόριστος' είναι προφανές παράδειγμα προβληματικού όρου: αν τον εκλάβουμε ως περιγραφικά διαφανή, είναι παραπλανητικός: πώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αναφέρεται στο παρελθόν αόριστα μια πρόταση όπως «Γεννήθηκε στις 26 Ιουλίου 2000, ώρα 13.25 ακριβώς»; Αλλά και τι θα μπορούσε να σημαίνει κατά κυριολεξία «οριστική αορίστου»;<sup>2</sup>
- (β) ο όρος που χρησιμοποιείται μπορεί να είναι ορθός μόνο για την περιγραφή κάποιων από τους τύπους στους οποίους αναφέρεται (ενώ κάποιιοι άλλοι μπορούν να περιγραφούν καλύτερα από άλλον όρο). Τέτοια είναι η περίπτωση του όρου «μετοχή», που βέβαια μπορεί πολύ καλά

---

<sup>1</sup> Πολλά τέτοια προβλήματα έχουν επισημανθεί σε σχέση με έργα αναφοράς αλλά και με εγχειρίδια διδασκαλίας – βλ., λ.χ. Τσαγγαλίδης (2000), (2012β), Σπυρόπουλος & Τσαγγαλίδης (2005), μεταξύ πολλών άλλων.

<sup>2</sup> Δεν είναι τυχαίο ότι στη Γραμματική των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997/1999) ο όρος «αόριστος» αντικαθίσταται από τον όρο «απλός παρελθοντικός» (βλ. και Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. 2009). Δεν εξετάζουμε βέβαια εδώ την ιστορική εξέλιξη του όρου και των τύπων στους οποίους αναφέρεται κατά παράδοση: το βέβαιο είναι ότι συγχρονικά πλέον ο όρος δεν είναι περιγραφικά επαρκής.

να περιγράψει τη συμμετοχή των τύπων σε *-μενος/-η/-ο* τόσο στο ρηματικό όσο και στο ονοματικό σύστημα, αλλά δύσκολα δικαιολογείται για τους τύπους σε *-οντας/-ώντας*, οι οποίοι σίγουρα δεν έχουν κανένα ονοματικό χαρακτηριστικό<sup>3</sup>.

- (γ) κάποιοι τύποι δεν κατονομάζονται: δηλαδή κάποιοι τύποι δεν εντάσσονται στις υπάρχουσες κατηγορίες είτε γιατί ιστορικά δεν εντάσσονταν εκεί είτε γιατί δεν είναι εύκολο να αντιστοιχιστούν. Τέτοιες είναι όλες οι περιπτώσεις των τύπων που ο Τριανταφυλλίδης κατέταξε στις «συνταχτικές εγκλίσεις» (1941: 315, παρ. 847), οι οποίες στις περισσότερες γραμματικές που ακολούθησαν τείνουν να αγνοούνται: έτσι, το ερώτημα αν οι τύποι *θα έγγραφα* και *να έγγραφα* αποτελούν ξεχωριστούς χρόνους ή ξεχωριστές εγκλίσεις σπάνια τίθεται και σπάνια παίρνει σαφή απάντηση.

Εξάλλου, είναι αρκετά προφανές ότι το πρόβλημα της ορολογίας συνηθέστατα είναι συνυφασμένο με προβλήματα πιο ουσιαστικά που αφορούν συνολικά την περιγραφή των γραμματικών κατηγοριών. Με άλλα λόγια, τα προβλήματα της ορολογίας είναι ενδεικτικά του γενικότερου προβλήματος της περιγραφής: Για όσες κατηγορίες δεν υπάρχει πλήρης περιγραφή (και ομοφωνία των σχετικών αναλύσεων) είναι αναμενόμενο ότι θα υπάρχουν αναντιστοιχίες όχι μόνο ως προς την ονομασία και το σχηματισμό συγκεκριμένων ρηματικών τύπων αλλά και ως προς την περιγραφή της χρήσης και της ερμηνείας τους.

Μπορεί δηλαδή να φαίνεται ανάξιο λόγου το ερώτημα αν είναι ιδιαίτεροι χρόνοι ή εγκλίσεις τα *θα έγγραφα* και *να έγγραφα* (ή τουλάχιστον πως ως ερώτημα αφορά μόνο τους γλωσσολόγους ή / και τους φιλόλογους, αλλά όχι τους κανονικούς ανθρώπους). Στην πράξη όμως, όλοι θα έπρεπε να μπορούν να περιγράψουν με κάποιον τρόπο τις διαφορετικές δυνατότητες των τύπων *θα έγγραφα* και *να έγγραφα* από αυτές των τύπων *θα έγγραψα* και *να έγγραψα*.

Η συζήτηση παρακάτω θα επικεντρωθεί σε συγκεκριμένες επιλογές ορολογίας για την περιγραφή του νεοελληνικού ρήματος. Σε κάθε περίπτωση θα επισημανθούν προβληματικές περιπτώσεις και, όπου είναι δυνατό, θα προταθούν συγκεκριμένες λύσεις. Συγκεκριμένα, τα ζητήματα που θα συζητηθούν αφορούν τη διάκριση μεταξύ γραμματικού και φυσικού χρόνου και κυρίως τη διάκριση μεταξύ όψης και ποιού της ενέργειας.

Οι ρηματικοί τύποι που ονομάζονται «χρόνοι» στη γραμματική της ελληνικής σπάνια παρουσιάζουν 1-προς-1 αντιστοιχία με την πιθανή χρονική αναφορά τους. Η διάκριση σε χρόνους παροντικούς-

---

<sup>3</sup> Και αυτός ο όρος προτείνεται να αντικατασταθεί στη Γραμματική των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997/1999), ως προς τους τύπους σε *-οντας/-ώντας*, όπως θα δούμε παρακάτω.

παρελθοντικούς (ή ιστορικούς ή περασμένους ή παρωχημένους)-μελλοντικούς σπάνια έχει απόλυτη ισχύ. Έτσι, πολύ συχνά, μια πρόταση με «μελλοντικό» χρόνο μπορεί να αναφέρεται στο παρόν ή μια πρόταση με «παροντικό» χρόνο μπορεί να αναφέρεται στο μέλλον κ.ο.κ. Σκεφτείτε τα ακόλουθα παραδείγματα:

- (1α) Το βράδυ της 26ης Οκτωβρίου 1912 **υπογράφεται** η παράδοση της πόλης.  
(1β) **Πετάμε** για Αθήνα αύριο το μεσημέρι.
- (2α) Αν τον **έβλεπα** στο δρόμο αύριο, μπορεί να μην τον **γνώριζα**.  
(2β) Σε δυο λεπτά **έφτασα**.
- (3α) **Θα κοιμάται** ακόμα (και γι' αυτό δεν έχει έρθει).  
(3β) **Θα έχετε γνωρίσει** τη γυναίκα μου, αφού δούλευε εδώ για πολλά χρόνια.

Είναι βέβαιο ότι η πρόταση (1α) αναφέρεται χρονικά στο παρελθόν και η (1β) στο μέλλον – και παράλληλα είναι σίγουρο ότι οι ρηματικοί τύποι στο (1) είναι τύποι του «ενεστώτα» που κανονικά κατατάσσεται στους παροντικούς χρόνους. Αντίστοιχα, είναι βέβαιο ότι οι προτάσεις στο (2α) και στο (2β) αναφέρονται χρονικά στο μέλλον – και παράλληλα είναι σίγουρο ότι οι ρηματικοί τύποι στο (2) είναι τύποι του «παρατατικού» και του «αορίστου» που κανονικά κατατάσσονται στους παρελθοντικούς χρόνους. Τέλος, είναι βέβαιο ότι η πρόταση (3α) αναφέρεται χρονικά στο παρόν και η (3β) στο παρελθόν – ενώ οι αντίστοιχοι ρηματικοί τύποι στο (3) είναι τύποι του «μέλλοντα διαρκείας» (ή «εξακολουθητικού μέλλοντα») και του «συντελεσμένου μέλλοντα» που κανονικά κατατάσσονται στους μελλοντικούς χρόνους.

Παρόμοια παραδείγματα μπορούν να βρεθούν για όλους τους χρόνους του ρήματος – και μάλιστα οι χρόνοι του νεοελληνικού ρήματος δεν αποτελούν εξαίρεση ως προς την ασταθή χρονική αναφορά τους. Όπως έχει επισημανθεί και στη γενική βιβλιογραφία<sup>4</sup>, οι τύποι που χαρακτηρίζονται χρόνοι του ρήματος σε μια γλώσσα έχουν συνήθως μία κεντρική χρονική σημασία και πολλές άλλες πιθανές προεκτάσεις (είτε χρονικές είτε τροπικές κτλ.). Σε κάθε περίπτωση, η έννοια του γραμματικού χρόνου (πρβλ. tense στην αγγλική) είναι διαφορετική από την έννοια του φυσικού χρόνου (πρβλ. time στην αγγλική).

Έτσι, η κατάταξή τους ως «χρόνων», δηλαδή ως ιδιαίτερων ρηματικών τύπων, είναι (ή πρέπει να είναι) βασισμένη σε μορφολογικά κριτήρια – τα οποία αναπόφευκτα πρέπει να προηγούνται της σημασιολογικής τους ανάλυσης: είναι ένα πρώτο απαραίτητο βήμα η μορφολογική ταυτοποίηση

---

<sup>4</sup> Βλ. τις σχετικές αναφορές στα Τσαγγαλίδης 2002α και 2002β, μεταξύ άλλων.

των τύπων υπογράφεται, πετάμε και διαβάζω ως τύπων της ίδιας κατηγορίας (είτε ονομαστεί «ενεστώτας» είτε κάπως αλλιώς) και έπεται το ερώτημα αν έχουν πάντα την ίδια (και μάλιστα παροντική) χρονική αναφορά.

Η διάκριση των δύο επιπέδων είναι αναγκαία – όπως εύκολα φαίνεται σε σχέση με σύνθετες κατηγορίες, όπως ο «παρακείμενος»: υπάρχει μια σαφής ένδειξη για τη (μορφολογική) κατάταξή του στους παροντικούς χρόνους, κατά το ότι ΔΕΝ φέρει κανένα δείκτη παρελθοντικής μορφολογίας: δεν έχει χρονική αύξηση και οι προσωπικές καταλήξεις του είναι ίδιες με αυτές του «ενεστώτα» (και όχι π.χ. του «αορίστου» και του «παρατατικού»): *έχω γράψει, έχεις γράψει, έχει γράψει, έχουμε γράψει, έχετε γράψει, έχουν γράψει*. Ο Τριανταφυλλίδης (1941: 310) ρητά κατατάσσει τον «παρακείμενο» μαζί με τον «ενεστώτα» στους παροντικούς χρόνους. Την ίδια στιγμή, συνηθέστατα μια πρόταση με «παρακείμενο» αναφέρεται χρονικά σε κάποιο γεγονός του παρελθόντος. Ο ίδιος ο Τριανταφυλλίδης, συζητώντας τους παροντικούς χρόνους, σημειώνει για τον «παρακείμενο»: «Φανερώνει πως εκείνο που σημαίνει το ρήμα έγινε στα περασμένα και είναι πια αποτελειωμένο, συντελεσμένο την ώρα που μιλούμε. Έτσι ο παρακείμενος ανήκει και στους περασμένους χρόνους» (1941: 310-311). Συχνά μάλιστα παρατηρείται ότι «τα σημασιολογικά όρια μεταξύ του αορίστου και του παρακειμένου στη χρήση της νέας ελληνικής δεν είναι σαφή» (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου 2009: 125 – βλ. και Ψάλτου-Joycey 2012).

Είναι προφανή τα οφέλη της μορφολογικής ταξινόμησης (δηλαδή της κατάταξης του *πετώ* και του *διαβάζω* στην ίδια κατηγορία και τη διάκρισή τους από το *πετούσα* και το *διάβαζα*). Στη συνέχεια, και προχωρώντας στις συντακτικές και σημασιολογικές τους ιδιότητες, στο βαθμό που το κύριο διακριτικό τους χαρακτηριστικό έχει να κάνει με τη χρονική αναφορά τους, δικαιολογείται η κατάταξή τους σε διαφορετικούς «χρόνους». Τέλος, εφόσον θέλουμε να έχουμε κάποιον τρόπο να αναφερθούμε ξεχωριστά στην κάθε κατηγορία, χρειάζεται να έχουμε κάποιον όρο (όπως «ενεστώτας», «παρατατικός» κτλ.), ο οποίος – κατά προτίμηση – θα αντικατοπτρίζει και τα κύρια σημασιολογικά χαρακτηριστικά του κάθε τύπου. Εδώ ακριβώς είναι που η σχετική παράδοση μπορεί να εμποδίζει τη «διαφάνεια» των αντίστοιχων όρων:

«Αν ρωτήσεις τι σημαίνει *αιτιατική (= accusativus), παρακείμενος, υπερσυντέλικος, έκθλιψη, κράση, δίφθογγος...* – τόσοι όροι που δεν αποδίδουν το σημααινόμενο – και θελήσεις ν' αντικαταστήσεις τους όρους αυτούς με άλλους πιο αποδοτικούς και πιο αληθινούς, ο νωθρόμυαλος αναγνώστης θα ξενιστεί, κι ο αρχαιολάτρης βερμπαλιστής θα σε συκοφαντήσει. Απ' αυτό το φόβο όλες οι γραμματικές, παράλληλα με τις όσες κι όποιες αρετές-τους, πάσχουν, λίγο πολύ, την ίδια αρρώστεια: *συντηρητισμό.*»

Θωμόπουλος (1945: 5)

Η ονοματοδοσία δεν είναι το μόνο (ούτε το κύριο) πρόβλημα της προσκόλλησης στις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Συχνά, η προσκόλληση αυτή μπορεί να υπονομεύσει τη λογική και μεθοδολογική προτεραιότητα της μορφολογικής ανάλυσης. Έτσι, ενώ τα μορφολογικά δεδομένα θα έπρεπε να μας οδηγούν σε ένα απόλυτα συμμετρικό σύστημα που περιλαμβάνει τα **ίδια** δομικά συστατικά<sup>5</sup>, η συνήθης (παραδοσιακή) πρακτική είναι να ορίζουμε τους χρόνους του νεοελληνικού ρήματος μόνο τους οκτώ τύπους που παρουσιάζονται σκιασμένοι στον παρακάτω πίνακα (βλ. Πιν. 1).

γράφω	θα γράφω
γράφω	θα γράψω
έγραφα	θα έγραφα
έγραψα	θα έγραψα
έχω γράψει	θα έχω γράψει
είχα γράψει	θα είχα γράψει

**Πίνακας 1. Νεοελληνικοί ρηματικοί τύποι που συνήθως θεωρούνται «χρόνοι του ρήματος» (σκιασμένοι) και παράλληλοι τύποι που συνήθως δεν θεωρούνται «χρόνοι του ρήματος»**

Αντίθετα, με βάση τις αναλύσεις των Βελούδη & Φιλιππάκη-Warburton (1983), μεταξύ άλλων, έχει υποστηριχτεί ότι το σύνολο των ρηματικών τύπων που σχηματίζονται από τα ίδια αυτά συστατικά μπορεί να ταξινομηθεί ως προς τα χαρακτηριστικά χρόνου, όψης και έγκλισης ως εξής (όπου Σ το «συνοπτικό»<sup>6</sup>, ΠΡΛ το «παρελθοντικό» και ΣΥΝΤ το «συντελεσμένο»):

	απλοί τύποι	με <i>θα</i>	με <i>να</i>	με <i>ας</i>
-Σ, -ΠΡΛ	γράφω	θα γράφω	να γράφω	ας γράφω
+Σ, -ΠΡΛ	γράφω	θα γράψω	να γράψω	ας γράψω
-Σ, +ΠΡΛ	έγραφα	θα έγραφα	να έγραφα	ας έγραφα
+Σ, +ΠΡΛ	έγραψα	θα έγραψα	να έγραψα	ας έγραψα
+ΣΥΝΤ, -ΠΡΛ	έχω γράψει	θα έχω γράψει	να έχω γράψει	ας έχω γράψει
+ΣΥΝΤ, +ΠΡΛ	είχα γράψει	θα είχα γράψει	να είχα γράψει	ας είχα γράψει
		«Οριστική» Άρνηση ΔΕΝ	«Υποτακτική» Άρνηση ΜΗΝ	

**Πίνακας 2. Νεοελληνικοί ρηματικοί τύποι με στοιχεία χρόνου, όψης και έγκλισης<sup>7</sup>**

<sup>5</sup> Δηλαδή τα **ίδια** σύνολα προσωπικών καταλήξεων (είτε -ω,-εις,-ει,-ουμε,-ετε,-ουν είτε -α,-ες,-ε,-αμε,-ατε,-αν), την **ίδια** «αύξηση» (έ-) και τον **ίδιο** δείκτη *θα*.

<sup>6</sup> Ο όρος *θα* συζητηθεί εκτενώς παρακάτω.

<sup>7</sup> Η κατάταξη αυτή συζητείται εκτενώς στα Τσαγγαλίδης 2000, 2002 και 2012β. Γενικά ακολουθεί τους Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997), με μόνη διαφορά την υπόσταση του *γράφω*. Βλ. και Ρούσσου & Τσαγγαλίδης (2010) και Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος (2006).

Στη Γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη οι απλοί τύποι του πίνακα 2 (εκτός από το *γράψω*) θεωρούνται οριστικοί τύποι, ενώ όλες οι περιφράσεις αναφέρονται ως τροπικοί τύποι και κατατάσσονται σε ομάδες που δηλώνουν διάφορες «τροπικότητες» (χωρίς προσπάθεια να αντιστοιχιστούν με εγκλίσεις). Ως προς την ονομασία των διαφόρων τύπων, οι ίδιοι δηλώνουν ότι «οι ονομασίες των διαφόρων τύπων κάθε άλλο παρά εξαντλητικές όλων των δυνατών σημασιών είναι. Κατ' ανάγκην παραμένουν συμβατικές και απλώς ενδεικτικές των κυριότερων χρήσεων» (Κλαίρης-Μπαμπινιώτης 2005: 441. Βλ. Τσαγγαλίδης 2001).

<b>ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ</b>	<b>ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΟΣ</b>	<b>ΠΑΡΑΧΩΡΗΤΙΚΟΣ</b>
θα γράφω	να γράφω	ας γράφω
θα γράψω	να γράψω	ας γράψω
θα έχω γράψει	να έχω γράψει	ας έχω γράψει
<b>ΔΥΝΗΤΙΚΟΣ</b>	<b>ΑΠΟΡΗΜΑΤΙΚΟΣ</b>	<b>ΥΠΟΧΩΡΗΤΙΚΟΣ</b>
θα έγραφα	να έγραφα	ας έγραφα
θα έγραψα	να έγραψα	ας έγραψα
θα είχα γράψει	να είχα γράψει	ας είχα γράψει

**Πίνακας 3. Οι τροπικοί τύποι των Κλαίρη-Μπαμπινιώτη (2005: 442)**

Πολλά μπορούν να ειπωθούν ως προς την ορθότερη ανάλυση των συγκεκριμένων τύπων (βλ. ενδεικτικά Βελούδης (2006), Γιαννουλοπούλου & Τσαγγαλίδης (2006), Τσαγγαλίδης (2001α), (2002α), (2002β), (2012α), (2012β) και τις αναφορές εκεί). Ο χώρος δεν επιτρέπει εδώ να δώσουμε κάποια συνολική απάντηση για την πλήρη ταξινόμηση όλων των ρηματικών τύπων, μονολεκτικών και περιφραστικών. Στη συνέχεια αυτού του κειμένου θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στην κεντρικότερη μορφολογική διάκριση του νεοελληνικού ρήματος, που αφορά την κατηγορία της Όψης. Ακριβώς λόγω της κεντρικής της θέσης στο ρηματικό σύστημα, είναι εύλογο ότι η ανάλυσή της θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ανάλυση των υπόλοιπων κατηγοριών.



## 2 Ρηματική όψη και ποιόν της ενέργειας

Σύμφωνα με τις παραδοσιακές κατατάξεις των ρηματικών τύπων της νέας ελληνικής, η επιλογή του ενεστωτικού ή του αοριστικού θέματος οδηγεί στη διαφοροποίηση του «παρατατικού» από τον «αόριστο» και του «εξακολουθητικού μέλλοντα» από το «στιγμιαίο μέλλοντα», λ.χ.:

*έγραφα-έγραψα*

*θα γράφω-θα γράψω*

Η διάκριση αυτή εκφράζεται **συστηματικά** στα περισσότερα ρήματα της νέας ελληνικής<sup>8</sup>:

*έλειπα-έλειψα*

*θα λείπω-θα λείψω*

*έπινα-ήπια*

*θα πίνω-θα πιω*

*έτρωγα-έφαγα*

*θα τρώω-θα φάω*

Στη συνέχεια της ενότητας αυτής θα εξετάσουμε τι ακριβώς σημαίνει αυτή η συστηματικότητα. Και, πιο συγκεκριμένα, θα θέσουμε ερωτήματα όπως: ποιες είναι οι μορφολογικές ενδείξεις ότι κάποιος τύπος περιέχει το ενεστωτικό ή το αοριστικό θέμα; Στη συνέχεια, ποιο είναι το σημασιολογικό περιεχόμενο της διάκρισης; ποια είναι η καλύτερη σχετική ορολογία; πόσο χρήσιμοι είναι όροι όπως *ενεστωτικό, αοριστικό, εξακολουθητικό-στιγμιαίο κ.ο.κ.*; Συνολικά, ποια διάκριση επιτυγχάνεται με τη χρήση του ενός ή του άλλου θέματος;

Και, ακόμα, τι συμβαίνει στο πεδίο του παρόντος; Γιατί η διάκριση αυτή φαίνεται να αφορά μόνο το παρελθόν και το μέλλον; Γιατί δεν εξετάζουμε (τουλάχιστον κατά παράδοση) με τον ίδιο τρόπο και τα ζεύγη *γράφω-γράψω, πίνω-πιω, τρώω-φάω*;

Παρόλο που στις παραδοσιακές κατατάξεις των ρηματικών τύπων η διάκριση αυτή φαίνεται να οδηγεί στο σχηματισμό διαφορετικών «χρόνων του ρήματος», είναι αρκετά σαφές ότι η διαφορά μεταξύ «αορίστου» και «παρατατικού» ΔΕΝ είναι χρονική. Είναι δυνατό δύο προτάσεις να

---

<sup>8</sup> Εξαιρέση αποτελούν λίγα ρήματα που δεν διαθέτουν ξεχωριστό αοριστικό θέμα – κυρίως τα βασικά «καταστασιακά» ρήματα (π.χ. *είμαι, έχω, αξίζω, ανήκω*) και λίγα ακόμη, π.χ. το *κρίνω* και τα σύνθετά του, όσα σχηματίζονται με το επίθημα *-άρω* (π.χ. *παρκάρω*) – βλ. Tsangalidis (1999), Τσαγγαλίδης (2012β).

διαφέρουν μόνο ως προς το «χρόνο» του ρήματος αλλά να έχουν ακριβώς την ίδια χρονική αναφορά:

(4α) Χτες βράδυ από τις 11 ως τις 12 **έγραφε** ένα γράμμα.

(4β) Χτες βράδυ από τις 11 ως τις 12 **έγραψε** ένα γράμμα.

Και οι δύο προτάσεις ρητά αναφέρονται στο ίδιο ακριβώς χρονικό διάστημα («χτες βράδυ από τις 11 ως τις 12»), παρόλο που περιέχουν διαφορετικούς «χρόνους». Παρόμοια, η διαφορά των δύο τύπων του μέλλοντα σίγουρα δεν είναι χρονική σε περιπτώσεις όπως οι παρακάτω, όπου και πάλι η χρονική αναφορά δεν αλλάζει παρά την αλλαγή του ρηματικού τύπου:

(5α) Αύριο το πρωί από τις 11 ως τις 12 **θα γράφει** ένα γράμμα.

(5β) Αύριο το πρωί από τις 11 ως τις 12 **θα γράψει** ένα γράμμα.

Επομένως, με βάση αυτά τα παραδείγματα, η επιλογή ενεστωτικού ή αοριστικού θέματος ΔΕΝ οδηγεί σε διαφορά ΧΡΟΝΟΥ. Η διάκριση αυτή, που θα μας απασχολήσει σε αυτή την ενότητα, κατά καιρούς ονομάστηκε «τρόπος του ρήματος», «ποιόν ενεργείας», «ποιόν της ενέργειας» και «(ρηματική) όψη» ή «(ρηματική) άποψη». Θα προτιμήσουμε τον όρο *όψη* και θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε όλα τα ερωτήματα που τέθηκαν παραπάνω.

## 2.1 Η μορφολογία της όψης

Σε κάποιες περιπτώσεις είναι εύκολο να το εντοπίσουμε το δείκτη του αοριστικού θέματος, ενώ σε άλλες όχι. Αυτό συμβαίνει γιατί η μορφολογική διάκριση ανάμεσα στο ενεστωτικό και το αοριστικό θέμα δεν είναι η ίδια για όλα τα ρήματα και δεν είναι πάντα ευδιάκριτη. Οι πιο συχνοί τρόποι έκφρασής της είναι οι εξής:

(α) με την προσθήκη ενός (ορθογραφικού ή φωνολογικού) <σ>, π.χ.:

*έγραφα-έγραψα, έτρεχα-έτρεξα, μάλωνα-μάλωσα*

(β) μέσω αλλαγής φωνηέντων, π.χ.:

*έμενα-έμεινα, έπλενα-έπλυνα, τρέλαινα-τρέλινα*

(γ) με συνδυασμό των δύο παραπάνω διαδικασιών, π.χ.:

*αγαπούσα-αγάπησα, ζούσα-έζησα, μπορούσα-μπόρεσα*

(δ) με επιπλέον αλλαγές, άλλοτε αρκετά διαφανείς και άλλοτε εντελώς απρόβλεπτες:

*έπεφτα-έπεσα, έκλαιγα-έκλαψα, παρήγα-παρήγαγα, έβλεπα-είδα*

Σε κάθε περίπτωση όμως η μορφολογική διάκριση είναι **σταθερή** για κάθε ρήμα: όπως διακρίνεται ο «παρατατικός» από τον «αόριστο», με τον ίδιο ακριβώς τρόπο διακρίνεται και ο «εξακολουθητικός» από το «στιγμιαίο» μέλλοντα:

(α) *έγραφα-έγραψα, έτρεχα-έτρεξα, μάλωνα-μάλωσα*

*θα γράφω-θα γράψω, θα τρέχω-θα τρέξω, θα μαλώνω-θα μαλώσω*

(β) *έμενα-έμεινα, έπλενα-έπλυνα, τρέλαινα-τρέλανα*

*θα μένω-θα μείνω, θα πλένω-θα πλύνω, θα τρελαίνω-θα τρελάνω*

(γ) *αγαπούσα-αγάπησα, ζούσα-έζησα, μπορούσα-μπόρεσα*

*θα αγαπώ-θα αγαπήσω, θα ζω-θα ζήσω, θα μπορώ-θα μπορέσω*

(δ) *έπεφτα-έπεσα, έκλαιγα-έκλαψα, παρήγα-παρήγαγα, έφευγα-έφυγα, έβλεπα-είδα*

*θα πέφτω-θα πέσω, θα κλαίω-θα κλάψω, θα παράγω-θα παραγάγω, θα φεύγω-θα φύγω,  
θα βλέπω-θα δω*

Παρατηρούμε εύκολα ότι ο σχηματισμός **σιγματικού** αοριστικού θέματος φαίνεται να είναι ο πιο συνηθισμένος από αυτούς τους τρόπους. Αυτό εξηγεί και τις αυθόρμητες απαντήσεις των φυσικών ομιλητών της ελληνικής όταν τους ζητείται να κατατάξουν ανύπαρκτους ρηματικούς που μοιάζουν να περιέχουν ή όχι <σ>: έτσι, αν ερωτηθούν για τους ακόλουθους τύπους, γενικά προβλέπεται ότι θα τους κατατάξουν ως τύπους του «αορίστου» (και όχι του «παρατατικού»):

*έβλησα, έκρεψα, έπαξα, μούρωσα*

Αντίστοιχα, οι παρακάτω τύποι θα θεωρούνταν τύποι του «στιγμιαίου μέλλοντα» (και όχι του «εξακολουθητικού»):

*θα βλήσω, θα κρέψω, θα πάξω, θα μουρώσω*

Ένα από τα ζητήματα που εγείρονται συχνά σε σχέση με τη μορφολογία της όψης, αφορά την ορθογράφηση με ένα ή δύο <λ> στην περίπτωση ρημάτων όπως τα *βάλλω* (και των συνθέτων του), *ψάλλω*, *ποικίλλω* (βλ. Μαγουλά & Κατσούδα 2011)<sup>9</sup>. Παρόλο που στη νέα ελληνική δεν υπάρχει φωνολογική διαφοροποίηση, το ενεστωτικό θέμα του *προσβάλλω* γράφεται με δύο <λ> ενώ το αοριστικό με ένα. Έτσι, ο «παρατατικός» γράφεται *προσέβαλλα* και ο «αόριστος» *προσέβαλα*. Η συγκεκριμένη διάκριση σίγουρα δικαιολογείται ιστορικά, αλλά είναι μία από τις πολύ λίγες περιπτώσεις που η ορθογραφία καλείται να δηλώσει μια μορφολογική διάκριση η οποία δεν είναι πάντα εμφανής<sup>10</sup>.

Είναι πάντως σημαντικό ότι η σχετική ορθογράφηση (εφόσον παραμένει ενεργή) ισχύει σταθερά και με συνέπεια για όλους τους εμπλεκόμενους τύπους. Έτσι, οι τύποι με το ένα ή τα δύο <λ> μπορούν να συμμετέχουν σε συνδυασμούς που αντιστοιχούν στους ρηματικούς τύπους που σχηματίζονται με το ενεστωτικό ή το αοριστικό θέμα:

«Στιγμιαίος μέλλοντας» (με ένα <λ>)

(6) Μόλις του το πεις, θα σε **προσβάλει**. (= Μόλις του το πεις, θα σε **θίξει**)

«Μέλλοντας διαρκείας» (με δύο <λλ>)

(7) Αν του δοθεί η ευκαιρία, θα σε **προσβάλλει** συνέχεια. (= Αν του δοθεί η ευκαιρία, θα σε **θίγει** συνέχεια)

«θα+παρατατικός» (με δύο <λλ>) σε υποθετικούς λόγους του μη πραγματικού:

(8) Αν τον έβλεπε έτσι, θα τον **προσέβαλλε**. (= Αν τον έβλεπε έτσι, θα τον **έθιγε**)

Αλλά ΟΧΙ<sup>11</sup> «θα+αόριστος» (με ένα <λ>) στο ίδιο συντακτικό περιβάλλον:

(9) \*Αν τον έβλεπε έτσι, θα τον **προσέβαλε**. (= \*Αν τον έβλεπε έτσι, θα τον **έθιξε**)

---

<sup>9</sup> Οι Μαγουλά & Κατσούδα εξετάζουν επίσης και τα (-)αγγέλλω, (-)στέλλω, ανατέλλω, εξοκέλλω στα οποία όμως η αλλαγή του θέματος δεν περιορίζεται στον αριθμό των <λ>, αλλά συνοδεύεται και από αλλαγή του φωνήεντος της ρίζας. Υπάρχουν παρόμοια ορθογραφικά προβλήματα – που όμως είναι σίγουρα δευτερεύοντα εφόσον η χρήση του ενός ή του άλλου φωνήεντος μπορεί πάντα να λειτουργεί διακριτικά.

<sup>10</sup> Αν στόχος μας είναι η ορθογραφία να μπορεί να διακρίνει ΠΑΝΤΑ όλες τις υπαρκτές μορφολογικές διακρίσεις, τότε θα έπρεπε ίσως να βρούμε τρόπους για να ξεχωρίσουμε ορθογραφικά και τον «παρατατικό» από τον «αόριστο» του *διακρίνω*, κάτι όμως που δεν συμβαίνει: *διέκρινε* (=ξεχώριζε) και *διέκρινε* (=ξεχώρισε). Βλ. και Παπαναστασίου (2008: 349-350).

<sup>11</sup> Όπου η χρήση του αστερίσκου <\*> δείχνει την «αντιγραμματικότητα» της πρότασης (δηλαδή ότι η πρόταση δεν είναι γραμματικά ορθή).

«Εξαρτημένος»<sup>12</sup> (με ένα <λ>)

(10) Πριν τον **προσβάλεις**, θέλω να μου το πεις. (= Πριν τον **θίξεις**, θέλω να μου το πεις)

«Ενεστώτας» (με δύο <λλ>)

(11) Κάθε φορά που σε **προσβάλλει**, θέλω να μου το λες. (= Κάθε φορά που σε **θίγει**, θέλω να μου το λες)

Και βέβαια:

Ο «μη παρεμφατικός τύπος»<sup>13</sup> σχηματίζεται μόνο με το αοριστικό θέμα (με ένα <λ>):

(12) Δεν τον είχες **προσβάλλει**. (= Δεν τον είχες **θίξει**)

Αλλά ΟΧΙ «ενεστώτας» (με δύο <λλ>) στο ίδιο συντακτικό περιβάλλον:

(13) \*Δεν τον είχες **προσβάλλει**. (= \*Δεν τον είχες **θίγει**)

Αντίθετα το «γερούνδιο»<sup>14</sup> σχηματίζεται μόνο με το ενεστωτικό θέμα (με δύο <λλ>):

(14) Δεν κερδίζεις τίποτε **προσβάλλοντάς** τον. (= Δεν κερδίζεις τίποτε **θίγοντάς** τον)

Αλλά ΟΧΙ αοριστικό θέμα (με ένα <λ>) στο ίδιο συντακτικό περιβάλλον:

(15) \*Δεν κερδίζεις τίποτε **προσβάλοντάς** τον. (= \*Δεν κερδίζεις τίποτε **θίζοντάς** τον)

Τα περισσότερα περιβάλλοντα πάντως επιτρέπουν τη χρήση είτε του ενός είτε του άλλου θέματος – και αυτό δημιουργεί σύγχυση και συσκοτίζει την αναγκαιότητα της ορθογραφικής διάκρισης. Η σημασιολογική διάκριση πάντως θα πρέπει να είναι εμφανής σε κάθε περίπτωση:

(16α) Μη τον **προσβάλεις** = Μη τον **θίξεις**

(16β) Μη τον **προσβάλλεις** = Μη τον **θίγεις**

<sup>12</sup> Ο όρος που εισάγουν οι Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997/99) για τον τύπο που σχηματίζεται από το αοριστικό θέμα και τις μη παρελθοντικές καταλήξεις (δηλ. την παραδοσιακή «υποτακτική αορίστου» - βλ. Τσαγγαλίδης 2000 κ.ε., και παρακάτω).

<sup>13</sup> Ο όρος που εισάγουν οι Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997/99) για τον τύπο που σχηματίζεται από το αοριστικό θέμα και την κατάληξη <-ει>, ο οποίος χρησιμοποιείται για το σχηματισμό των συντελικών χρόνων (δηλ. αυτό που στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη ονομάζεται «απαρέμφατο»).

<sup>14</sup> Ο όρος που εισάγουν οι Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997/99) για τον τύπο που σχηματίζεται από το ενεστωτικό θέμα και την κατάληξη <-οντας/-ώντας> (δηλ. αυτό που στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη ονομάζεται «ενεργητική μετοχή»). Βλ. σχετικά Tsimpri (2000), Μόζερ (2002), Νάκας (2003).

Η ίδια αυτή διάκριση εμφανίζεται σε πολλά σημεία του ρηματικού συστήματος. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις, η διάκριση της λεγόμενης «προστακτικής ενεστώτα» από την «προστακτική αορίστου» περιγράφεται ως διάκριση όψης (π.χ. εξακολουθητικής και συνοπτικής), όπως στις μορφές του ρήματος *γράφω* «Γρά**φ**ε!» «Γρά**ψ**ε!», αντίστοιχα.

Είναι βέβαιο ότι η διαφορά των δύο τύπων δεν είναι χρονική: η περίσταση που περιγράφει μια προστακτική σίγουρα δεν έχει χρονική αναφορά ούτε στο παρόν ούτε στο παρελθόν: το γράψιμο, αν συμβεί, θα συμβεί στο μέλλον και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις. Επομένως η περιγραφή των δύο τύπων ως τύπων του «ενεστώτα» και του «αορίστου» δεν προσφέρει καμία ένδειξη ως προς τη χρονική ερμηνεία τους.

Τέλος, κυρίως σε αρκετά εγχειρίδια της διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, γίνεται επίσης λόγος για συνεχή και συνοπτική υποτακτική για την περιγραφή των τύπων *να γράψω* και *να γράφω*, αντίστοιχα.

Επομένως, συνολικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής ως προς τη μορφολογία και την κατανομή των κατηγοριών της όψης:

- (α) Δεν υπάρχει **ένας** συγκεκριμένος δείκτης της διάκρισης μεταξύ ενεστωτικού και αοριστικού θέματος. Σε πολλές περιπτώσεις η προσθήκη του <σ> είναι καθοριστική, αλλά σίγουρα δεν είναι υποχρεωτική για όλα τα ρήματα. Από αυτή την άποψη, η όψη είναι διαφορετική από τις άλλες βασικές ρηματικές κατηγορίες που έχουν περισσότερο προβλέψιμα τυπικά χαρακτηριστικά – π.χ. ο δείκτης *θα*, τα διαφορετικά σύνολα καταλήξεων *-ω, -εις, -ει, -ουμε, -ετε, -ουν* σε αντιδιαστολή με τα *-α, -ες, -ε, -αμε, -ατε, -αν* κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, οι ιδιαίτερες καταλήξεις χρόνου, προσώπου και φωνής, η αύξηση, οι ιδιαίτερες καταλήξεις της προστακτικής και βέβαια η παρουσία των *θα/να/ας* παρουσιάζουν μικρότερη ποικιλομορφία από ό,τι οι πιθανοί μορφολογικοί δείκτες της μετατροπής του ενεστωτικού θέματος σε αοριστικό.
- (β) Η ποικιλομορφία αυτή αντισταθμίζεται από τη σταθερότητα της «κατανομής», δηλαδή της χρήσης και της συμπεριφοράς των δύο θεμάτων: αρκεί να ξέρει κανείς τα δύο θέματα ενός ρήματος και είναι σε θέση να σχηματίσει ΟΛΟΥΣ τους τύπους (τουλάχιστον της ενεργητικής φωνής<sup>15</sup>) με συνέπεια και (σχεδόν τέλεια) συμμετρία<sup>16</sup>: όλες οι καταλήξεις και τα άλλα

---

<sup>15</sup> Για το σχηματισμό της μεσοπαθητικής απαιτείται το ίδιο (με την ενεργητική φωνή) ενεστωτικό θέμα και επίσης το αοριστικό μεσοπαθητικό θέμα: *γράφ-ω/-ομαι* αλλά *γράψω* και *γραφτώ* – ή *πλέν-ω/-ομαι* αλλά *πλύνω* και *πλυθώ*.

συνοδευτικά στοιχεία μπορούν να συνδυάζονται ελεύθερα είτε με το ενεστωτικό είτε με το αοριστικό θέμα. Από αυτή την άποψη, η όψη είναι η πιο **κεντρική** διάκριση που σημειώνεται στο ρήμα (και, κυριολεκτικά, επηρεάζει τον εσωτερικό πυρήνα του ρήματος, το θέμα του: οι άλλες κατηγορίες είναι πιο περιφερειακές και σημειώνεται περισσότερο εξωτερικά, με τις καταλήξεις και τα άλλα στοιχεία):

γράφ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

γράψ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

έ-γραφ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

έ-γραψ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

θα γράφ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

θα γράψ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

να γράφ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

να γράψ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

ας γράφ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

ας γράψ-ω/εις/ει/ουμε/ετε/ουν

θα έ-γραφ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

θα έ-γραψ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

να έ-γραφ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

να έ-γραψ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

ας έ-γραφ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

ας έ-γραψ-α/εσ/ε/αμε/ατε/αν(ε)

γράφ-ε

γράψ-ε

μη γράφ-εις

μη γράψ-εις

---

<sup>16</sup> Η συμμετρία καταλύεται στην περίπτωση των τύπων σε *-οντας/-ώντας* που, όπως είδαμε παραπάνω, σχηματίζονται μόνο με το ενεστωτικό θέμα (*\*γράφοντας*) καθώς και στην περίπτωση των μη παρεμφατικών τύπων που σχηματίζουν τους συντελικούς χρόνους και χρησιμοποιούν μόνο το αοριστικό θέμα (*\*έχω γράφει*).

(γ) Οι όροι «ενεστωτικό» και «αοριστικό» θέμα είναι δικαιολογημένοι καθώς πράγματι ο «ενεστώτας» σχηματίζεται από το ενεστωτικό θέμα και ο «αόριστος» από το αοριστικό. Για οποιοδήποτε άλλο σκοπό όμως, οι όροι ΔΕΝ είναι περιγραφικά επαρκείς, καθώς τα συγκεκριμένα θέματα συνδυάζονται με όλους τους δείκτες χρόνου και έγκλισης και όχι μόνο με αυτούς του «ενεστώτα» και του «αορίστου». Ακόμα και αν αγνοήσουμε το μορφολογικό αυτό γεγονός, δεν υπάρχει ούτε κάποιο σημασιολογικό κίνητρο για να υποστηρίξει τη συγκεκριμένη ονομασία: η σημασιολογική διαφοροποίηση του *έγραφα* από το *έγραψα* ΔΕΝ είναι χρονική, αλλά και σε κάθε περίπτωση η αναφορά στον «ενεστώτα» και στον «αόριστο» δεν αποτελεί ένδειξη της ερμηνείας των συγκεκριμένων τύπων (ούτε βέβαια των *θα γράφω-θα γράψω* ή των *γράφε-γράψε*).

Είναι ενδεικτικό πάντως ότι τα περισσότερα προβλήματα σχετικά με την εκμάθηση της ρηματικής όψης της ελληνικής ως ξένης γλώσσας δεν εντοπίζονται στο σχηματισμό των τύπων όσο στη χρήση τους. Με άλλα λόγια, είναι μάλλον εύκολο να μάθει κανείς τα δύο (ή έστω τρία, μαζί με το μεσοπαθητικό) θέματα για κάθε ρήμα και επομένως να μπορεί να σχηματίζει επιτυχώς όλους τους δυνατούς ρηματικούς τύπους. Οι δυσκολίες που παρατηρούνται (και έχουν εντοπιστεί ήδη από τον Mackridge (1985) – βλ. Ματθαιουδάκη, Κίτσου & Τζιμώκας (2011), μεταξύ άλλων) αφορούν περισσότερο τη χρήση του κάθε τύπου στο κατάλληλο συντακτικό περιβάλλον. Οι σχετικοί περιορισμοί μπορούν να γίνουν κατανοητοί μόνο μέσα από μια πληρέστερη εξέταση της σημασιολογίας της κατηγορίας της όψης – ένα μέρος της οποίας θα επιχειρήσουμε στην επόμενη ενότητα.

## 2.2 Η σημασιολογία της όψης

Είναι βέβαιο ότι σπάνια η ορολογία μιας γραμματικής κατηγορίας αντικατοπτρίζει με πληρότητα τη σημασιολογία της. Ακόμα και όροι όπως ενικός και πληθυντικός μπορεί να μην είναι σημασιολογικά διαφανείς (π.χ. ο πληθυντικός μπορεί να σημαίνει «περισσότερα από ένα» σε μια γλώσσα όπως η νέα ελληνική ενώ μπορεί να σημαίνει «περισσότερα από δύο» σε μια γλώσσα που διαθέτει και δυϊκό αριθμό). Στην περίπτωση των ρηματικών κατηγοριών το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα έντονο – και ειδικά στην περίπτωση της όψης εμφανέστατο.

Δεν είναι παράλογο να υποθέσουμε ότι και μόνη η διαφανέστερη ονομασία των σχετικών διακρίσεων θα επιτρέψει την πληρέστερη κατανόησή τους από τους εμπλεκόμενους στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.



Είδαμε κατά την εξέταση της μορφολογίας της όψης ότι, παρά την απουσία ΕΝΟΣ αποκλειστικού δείκτη της διάκρισης *γραφ-/γραψ-*, είναι εύκολο να περιγραφούν για κάθε ρήμα δύο θέματα που κωδικοποιούν συστηματικά την ίδια διάκριση. Με άλλα λόγια, είναι εύκολο να εντοπίσουμε ζεύγη όπως το *γραφ-/γραψ-* για κάθε ρήμα: *αγαπ-/αγαπησ-*, *κλαι(γ)-/κλαψ-*, *πλεν-/πλυν-* κ.ο.κ. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως τα *γραφ-*, *αγαπ-*, *κλαι(γ)* και *πλεν-* εκφράζουν ακριβώς την ίδια διαφορά από τα *γραψ-*, *αγαπησ-*, *κλαψ-* και *πλυν-*. Το ζητούμενο σε αυτή την ενότητα είναι να περιγράψουμε με ακρίβεια αυτή τη διαφορά. Με άλλα λόγια, στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε τις σημασιακές σχέσεις που εκφράζονται από τη διάκριση αυτή και παράλληλα θα αξιολογήσουμε τα ζεύγη όρων που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς για να την ονοματίσουν.

Σε γενικές γραμμές υπάρχει συμφωνία ως προς τη φύση της διάκρισης που κωδικοποιείται με τη διαφοροποίηση μεταξύ ενεστωτικού και αοριστικού θέματος: μοιάζει με τις διακρίσεις χρόνου, αλλά έχει να κάνει με την εσωτερική χρονική σύσταση της περίπτωσης που περιγράφει το ρήμα, με τα εσωτερικά της στάδια και κυρίως με το πώς επιλέγει να την παρουσιάσει ο ομιλητής<sup>17</sup>.

Ο όρος **όψη** (και όχι «ποιόν της ενέργειας») είναι προτιμητέος ακριβώς για αυτό το λόγο: η διαφορά μπορεί να είναι απλώς θέμα **οπτικής γωνίας** από την οποία ο ομιλητής **βλέπει** και παρουσιάζει μια περίπτωση. Σκεφτείτε τις παρακάτω προτάσεις:

(17α) Οι γονείς του **ζούσαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995.

(17β) Οι γονείς του **έζησαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995.

Η περίπτωση που περιγράφουν και οι δύο προτάσεις είναι η ίδια. Οι προτάσεις αυτές είναι σημασιολογικά ισοδύναμες – δηλαδή αληθεύουν στις ίδιες συνθήκες: δεν είναι δυνατό να αληθεύει η μία και να είναι ψευδής η άλλη. Ποια είναι επομένως η συμβολή της αλλαγής της μορφολογίας του ρήματος;

Ας δούμε ποια ΔΕΝ είναι:

(α) δεν είναι ζήτημα χρόνου: και οι δύο προτάσεις αναφέρονται στον ίδιο, συγκεκριμένο και παρελθοντικό χρόνο. Όπως είδαμε και παραπάνω, παρόλο που θεωρούνται διαφορετικοί χρόνοι, ο παρατατικός και ο αόριστος μπορούν να έχουν ακριβώς την ίδια χρονική αναφορά.

---

<sup>17</sup> Για τη σχετική ορολογία, βλ. Μόζερ (1994), Βελούδης (2010), Τσαγγαλίδης (2002, 2012), μεταξύ άλλων. Η Μόζερ (1994: 34-35) προκρίνει τον όρο «άποψη» για αυτό που εδώ (συμφωνώντας με τις σχετικές αναλύσεις του Βελούδη – βλ. Βελούδης 2010) ονομάζουμε «όψη» – αλλά πάντως ρητά τον θεωρεί προτιμότερο από τον όρο «ποιόν ενεργείας».

(β) δεν είναι ζήτημα διάρκειας; και οι δύο προτάσεις αναφέρονται στο ίδιο χρονικό διάστημα των ετών 1980-1995. Παρά τις συνήθεις παρατηρήσεις περί (μακράς ή παρατεταμένης) διάρκειας του παρατατικού και στιγμικότητας του αορίστου, είναι δυνατό και οι δύο να αναφέρονται στο ίδιο ακριβώς (μακρύ ή βραχύ) χρονικό διάστημα.

Αντίστοιχες θα ήταν και οι χρήσεις των δύο τύπων του μέλλοντα:

(18α) Αύριο θα **διαβάζω** από τις 12 μέχρι τις 5 το απόγευμα.

(18β) Αύριο θα **διαβάσω** από τις 12 μέχρι τις 5 το απόγευμα.

Και πάλι οι προτάσεις μας είναι ισοδύναμες σημασιολογικά, και πάλι η χρονική αναφορά είναι η ίδια, και, επιπλέον, και πάλι, παρά τη συμβατική ονομασία τους, η διάρκεια της περιστασης που περιγράφει το ρήμα είναι η ίδια: τόσο ο «μέλλοντας διάρκειας» όσο και ο «στιγμιαίος μέλλοντας» περιγράφουν μια περίσταση που διαρκεί ακριβώς το ίδιο (και πάντως όχι μόνο μια στιγμή!).

Σκεφτείτε πόσο άστοχο είναι να περιγράφονται ως περιγραφές στιγμιαίων γεγονότων προτάσεις όπως οι εξής:

(19) Ο Γεώργιος **βασίλεψε** για 60 χρόνια.

(20) **Θα μείνουμε** εδώ όλο το καλοκαίρι.

Αναλογιστείτε τη διαφορά τους από τις αντίστοιχες με ενεστωτικό θέμα:

(21) Ο Γεώργιος **βασίλευε** για 60 χρόνια.

(22) **Θα μένουμε** εδώ όλο το καλοκαίρι.

Η διαφοροποίηση που επιτυγχάνεται είναι ξεκάθαρα ζήτημα οπτικής: η ίδια κατά τα άλλα περίσταση παρουσιάζεται ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ με το αοριστικό θέμα και ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ με το ενεστωτικό θέμα. Ούτε η διάρκεια αλλάζει, ούτε και η χρονική αναφορά. Και τέλος,

(γ) δεν αλλάζει ούτε η 'φύση' της περιστασης: 'ποιοτικά', ό,τι έκανε ο Γεώργιος στην πρόταση που *βασίλευε* το ίδιο ακριβώς έκανε και στην πρόταση που *βασίλεψε*. Το «ποιόν της ενέργειας» είναι και παραμένει το ίδιο σε όλες τις περιπτώσεις που είδαμε – και προφανώς δεν έχουμε κανένα λόγο να περιγράψουμε τη διαφορά *γραφ-/γραψ-* ως ποιοτική<sup>18</sup>. Από την άποψη της ποιότητας της

---

<sup>18</sup> Πραγματικά ποιοτική διαφορά είναι, λ.χ., η διαφορά μεταξύ καταστασιακών και δυναμικών ρημάτων: π.χ. η διαφορά μεταξύ του *Ο Γεώργιος είναι ψηλός* και *Ο Γεώργιος ψήλωσε*. Και αυτές οι προτάσεις μπορεί να αληθεύουν στις ίδιες συνθήκες αλλά περιγράφουν δύο ουσιωδώς διαφορετικές περιστάσεις: μια κατάσταση ('είναι ψηλός') και μια αλλαγή κατάστασης ('ψήλωσε'). Παρόμοια, *Ο Γεώργιος είναι νεκρός* και *Ο Γεώργιος*

ενέργειας, ό,τι ακριβώς περιγράφει η πρόταση με το *θα διαβάζω* το ίδιο ακριβώς περιγράφει και η πρόταση με το *θα διαβάσω*.

Επομένως, η κεντρική διαφορά σημασίας που προκύπτει από την επιλογή μεταξύ ενεστωτικού και αοριστικού θέματος είναι διαφορά **οπτικής γωνίας** που υιοθετεί ο ομιλητής<sup>19</sup>: επιλέγει να δει μια περίσταση συνοπτικά (με το αοριστικό) ή μη συνοπτικά (με το ενεστωτικό). Η Smith (1991) παρομοιάζει τη λειτουργία της γραμματικής όψης με το φακό μιας κάμερας: ο ομιλητής επιλέγει αν θα συμπεριλάβει ολόκληρη την περίσταση μέσα στην πρότασή του ή αν θα εστιάσει σε ένα τμήμα της μόνο. Μια φωτογραφία του Λευκού Πύργου (ή του Α.Π.Θ. ή της οδού Τσιμισκή) είναι μια φωτογραφία της Θεσσαλονίκης, όχι όμως εξίσου συνοπτικά όπως μια (αερο)φωτογραφία της Θεσσαλονίκης που κυριολεκτικά την περιλαμβάνει ολόκληρη.

Σύμφωνα με τη Smith η λειτουργία του συνοπτικού είναι να κάνει ορατό το σύνολο μιας περιστάσης συνοπτικά (χωρίς να ενδιαφέρεται για την εσωτερική του σύσταση), ενώ η λειτουργία του μη συνοπτικού είναι να εστιάζει (και να κάνει ορατό) ένα μόνο τμήμα μιας περιστάσης (που όμως δεν μπορεί να είναι το καταληκτικό της σημείο). Αν συμβολίσουμε με A το αρχικό σημείο μιας περιστάσης, με αποσιωπητικά τα εσωτερικά της στάδια και με T το τελικό της σημείο, οι πλάγιες γραμμές συμβολίζουν το τμήμα της περιστάσης που γίνεται ορατό με τη χρήση των δύο επιλογών της όψης:

Συνοπτικά:

**A.....T**

**////////**

Μη συνοπτικά:

**A...////////...T**

Από αυτή την κεντρική διαφορά προκύπτουν στη συνέχεια όλες οι διαφορές χρήσης όλων των τύπων που περιέχουν το κάθε ένα από τα δύο θέματα. Οι διάφοροι συνδυασμοί των χαρακτηριστικών της όψης με τα χαρακτηριστικά του χρόνου έχουν προβλέψιμες επιπτώσεις στις πιθανές ερμηνείες των αντίστοιχων τύπων. Και πάντως, όπως φάνηκε και από τα παραδείγματα

---

*δολοφονήθηκε* περιγράφουν δύο ποιοτικά διαφορετικές περιστάσεις: η μία είναι στατική και η άλλη δυναμική – βλ. τη συζήτηση στην ενότητα 2.3 παρακάτω.

<sup>19</sup> Η Carlota Smith (1991) αναφέρεται στη γραμματική κατηγορία που δηλώνει αυτή τη διάκριση ως *viewpoint aspect*.

αλλά και από τη σχηματική αναπαράσταση της ορατότητας μιας περίπτωσης, η διάκριση της όψης δεν μπορεί να θεωρηθεί διάκριση ως προς το ποιόν της ενέργειας: η ίδια κατά τα άλλα περίπτωση παρουσιάζεται από άλλη οπτική γωνία – και αυτό σίγουρα δεν καθιστά τη μία περίπτωση ποιοτικά διαφορετική από την άλλη.

Όσο και αν προσπαθήσουμε, δύσκολα μπορούμε να εντοπίσουμε **ποιοτικές** διαφορές μεταξύ των παρακάτω προτάσεων:

(23α) **Θα περπατάει** στο πάρκο από τις 10 ως τις 11.

(23β) **Θα περπατήσει** στο πάρκο από τις 10 ως τις 11.

(24α) Χτες το μεσημέρι **διάβαζε** ένα κεφάλαιο της γραμματικής.

(24β) Χτες το μεσημέρι **διάβασε** ένα κεφάλαιο της γραμματικής.

(25α) Αν διαβάζεις, **θα περνάς** όλα σου τα μαθήματα.

(25β) Αν διαβάζεις, **θα περάσεις** όλα σου τα μαθήματα.

(26α) Όποτε **περνάς** από εκεί, **λέγε** τους μια καλημέρα.

(26β) Όποτε **περάσεις** από εκεί, **πες** τους μια καλημέρα.

Με δυο λόγια, η αλλαγή του θέματος δεν μεταβάλλει ποιοτικά την περίπτωση που περιγράφει το ρήμα ή η πρόταση. Αυτό που αλλάζει είναι ο τρόπος θέασης της περίπτωσης – και επομένως οι όροι «όψη» και «άποψη» είναι σαφώς προτιμητέοι σε σχέση με τους όρους τρόπος ή ποιόν της ενέργειας<sup>20</sup>.

## 2.3 Η ορολογία της όψης

Είδαμε στην προηγούμενη ενότητα μερικούς λόγους για τους οποίους είναι προτιμότερο να μιλάμε για διακρίσεις όψης (δηλαδή οπτικής γωνίας) και όχι για διαφορές ποιού της ενέργειας. Ακόμα κι αν αγνοήσουμε την ονομασία της γενικής κατηγορίας, υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ των διαφόρων περιγραφών ως προς την ονομασία των επιμέρους διακρίσεων.

Οι περισσότερες σύγχρονες αναλύσεις προσπαθούν να αντικαταστήσουν τους όρους που σχετίζονται με τον «ενεστώτα» και τον «αόριστο» – για πολλούς λόγους, αλλά και γιατί οι όροι «ενεστώτας» και «αόριστος» δεν θεωρούνται αρκετά διαφανείς και τείνουν να παραπέμπουν σε

---

<sup>20</sup> Βλ. σχετικά και Μόζερ (1994: 34-35), Ράλλη (2005: 50, σημ. 48) και Ξυδόπουλος & Τσαγγαλίδης (2007).

διαφορές χρόνου που δεν υπάρχουν πάντα (όπως π.χ. μεταξύ των *γράφε-γράψε* και *να γράφεις-να γράψεις* κτλ.). Προτείνονται στη θέση τους όροι όπως «τέλειο-ατελής», «διαρκείας (ή εξακολουθητικό)-στιγμιαίο» και «συνοπτικό-μη συνοπτικό». Θα επιμείνουμε εδώ ότι το τελευταίο ζεύγος είναι επαρκέστερο από τα άλλα, και θα εξετάσουμε τους λόγους αναλυτικά (αλλά με συντομία) παρακάτω.

### 2.3.1 Γιατί όχι τέλειο-ατελής

Στη Γραμματική των Κλαίρη-Μπαμπινιώτη το ζεύγος των όρων που χρησιμοποιούνται για αυτό που ονομάσαμε διάκριση μεταξύ [συνοπτικού] και [μη συνοπτικού] είναι «τέλειο» και «ατελής». Η ονομασία αυτή είναι λιγότερο επιτυχής και στα δύο σκέλη της: ο όρος «τέλειο» υπαινίσσεται κάτι ήδη ολοκληρωμένο και ο όρος «ατελής» υπονοεί κάποια περίσταση που δεν κατέστη δυνατό να ολοκληρωθεί.

Ξεκινώντας από το συνοπτικό (‘τέλειο’, κατά Κλαίρη-Μπαμπινιώτη), εύκολα μπορούμε να δούμε ότι δεν είναι ήδη ολοκληρωμένες (ή ‘τελειωμένες’) όλες οι περιστάσεις που παρουσιάζονται συνοπτικά. Προφανώς, λ.χ., όσες τοποθετούνται στο μέλλον είναι εξ ορισμού μη ολοκληρωμένες (για την ακρίβεια, είναι κατά κυριολεξία **ατελείς!**) τη στιγμή της εκφώνησης:

(27) Αύριο θα **διαβάσω** από τις 12 μέχρι τις 5 το απόγευμα. (παρ. 18β)

(28) **Θα μείνουμε** εδώ όλο το καλοκαίρι. (παρ. 20)

Και βέβαια, σε σύγκριση με το μη συνοπτικό (‘ατελής’, κατά Κλαίρη-Μπαμπινιώτη) δεν υπάρχει καμία διαφορά ως προς την ολοκλήρωση (ή ‘τελείωση’) σε περιπτώσεις όπως τα ζεύγη που είδαμε:

(29α) Οι γονείς του **ζούσαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995. (παρ. 17α)

(29β) Οι γονείς του **έζησαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995. (παρ. 17β)

(30α) Ο Γεώργιος **βασίλευε** για 60 χρόνια. (παρ. 21)

(30β) Ο Γεώργιος **βασίλεψε** για 60 χρόνια. (παρ. 19)

Όσο τέλειο ή ατελής είναι το *ζούσαν*, τόσο είναι και το *έζησαν* – και παρόμοια, η βασιλεία του Γεωργίου έχει ολοκληρωθεί εξίσου και στα δύο παραδείγματα.

Τέλος, η χρήση του όρου ‘ατελής’ για το ενεστωτικό θέμα είναι προβληματική στο βαθμό που υπονοεί (αν δε συνεπάγεται κιόλας) ότι το περιεχόμενο της πρότασης δεν έχει ολοκληρωθεί. Παραδείγματα όπως τα ακόλουθα χρησιμοποιούν τύπους με το ενεστωτικό θέμα, όμως οι περιστάσεις που περιγράφουν δεν μπορούν εύκολα να νοηθούν ως ατελείς:

- (31) Οι γονείς του **ζούσαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995.
- (32) Ο Γεώργιος **βασίλευε** για 60 χρόνια.
- (33) Κάθε Παρασκευή που **πληρωνόταν, κρατούσε** ένα τάλιρο για τα τσιγάρα του και **έδινε** τα υπόλοιπα στη μάνα του.
- (34) Όποτε **συναντούσε** συγχωριανούς, τους **έφερνε** στο σπίτι και τους **τραπέζωνε**.

Για τους ίδιους ακριβώς λόγους δεν είναι επιτυχής η ονομασία του ζεύγους ως «συντελεσμένο» (για το αοριστικό θέμα) και «ασυντέλεστο» (για το ενεστωτικό θέμα – βλ. Μοσχονά 1990-91): και αυτοί οι όροι θα είχαν ακριβώς τις ίδιες δυσκολίες να ερμηνευτούν κατά κυριολεξία στα παραδείγματα που είδαμε εδώ<sup>21</sup>.

### 2.3.2 Γιατί όχι διαρκείας-στιγμιαίο

Είναι ήδη σαφές από τα παραδείγματα που εξετάσαμε παραπάνω ότι δεν υπάρχει συσχετισμός μεταξύ του ενεστωτικού θέματος και της μακράς διάρκειας ούτε μεταξύ του αοριστικού θέματος και της στιγμικότητας<sup>22</sup>. Μπορούμε εύκολα να βρούμε πάρα πολλά σχετικά παραδείγματα:

- (35α) **Έλειπε** για 30 δευτερόλεπτα / μια ώρα / μια μέρα / μια βδομάδα / ένα μήνα / ένα χρόνο / μια δεκαετία.
- (35β) **Έλειψε** για 30 δευτερόλεπτα / μια ώρα / μια μέρα / μια βδομάδα / ένα μήνα / ένα χρόνο / μια δεκαετία.
- (36α) **Θα κοιμάται** για 20 ώρες.
- (36β) **Θα κοιμηθεί** για 20 ώρες.
- (37α) **Θα διαβάζω** όλο τον Αύγουστο.
- (37β) **Θα διαβάσω** όλο τον Αύγουστο.
- (38α) **Θα μένουμε** εδώ για πάντα.
- (38β) **Θα μείνουμε** εδώ για πάντα.

Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα η διαφοροποίηση του θέματος δεν αποκλείει την αναφορά σε περιστάσεις οποιασδήποτε διάρκειας.

<sup>21</sup> Βλ. και Βελούδης (2010: 24, σημ. 11), όπου τονίζεται ότι ο όρος «(μη) συνοπτικό» είναι προτιμότερος γιατί περιγράφει με ακρίβεια τη λειτουργία του ίδιου του ρηματικού τύπου (και δεν αφορά τα χαρακτηριστικά της περίπτωσης που περιγράφει μια πρόταση). Πρβλ. και τη γενική παρατήρηση του Comrie (1976: 18) για τη διαφορά ανάμεσα στα 'complete' και 'completed'

<sup>22</sup> Ο Comrie (1976: 16-17) κάνει την ίδια παρατήρηση για τη γενικότερη διάκριση μεταξύ συνοπτικού και μη συνοπτικού.

Για παρόμοιους λόγους πρέπει να απορριφθεί και η αναφορά στο ενεστωτικό θέμα ως 'εξακολουθητικό' ή 'διαρκές': ένα (μάλλον μικρό) μέρος των χρήσεών του έχουν πράγματι να κάνουν με περιστάσεις που ισχύουν διαρκώς ή γίνονται κατ' εξακολούθηση (π.χ. *είναι ψηλός, έχει τρία παιδιά, κάθε μέρα πηγαίνει με τα πόδια στη δουλειά*), αλλά υπάρχουν και πολλές άλλες.

(39) Ο Έλληνας αθλητής τερματίζει την καριέρα του με το σημερινό αγώνα.

(40) Η Εύα δίνει το μήλο στον Αδάμ (ως τίτλος/περιγραφή πίνακα)

(41) Η ταινία αρχίζει στις 10.30 απόψε.

Παράλληλα δεν είναι αδύνατο να υπάρχει αοριστικό θέμα σε μια πρόταση που περιγράφει κατ' εξακολούθηση ενέργειες:

(42) Όποτε μου ζήτησε λεφτά, του τα έδωσα – δανεικά κι αγύριστα.

(43) Διάβασα/Θα διαβάσω το βιβλίο του 100 φορές.

Ας σημειωθεί εδώ ένα συναφές και όχι σπάνιο σφάλμα: κατά την περιγραφή της διαφοράς «παρατατικού»-«αορίστου» στη σχολική πράξη συχνά συνδέεται ο «παρατατικός» με πράξεις που γίνονταν 'πολλές φορές' και ο «αόριστος» με πράξεις που έγιναν 'μία φορά'. Στην πραγματικότητα όμως, ο συγκεκριμένος επιρρηματικός προσδιορισμός (*πολλές φορές, τρεις φορές, εκατό φορές* κτλ.) μπορεί κανονικά να προσδιορίσει προτάσεις με «αόριστο» πολύ καλύτερα από ό,τι προτάσεις με «παρατατικό»:

(44α) **Είδε** τον Θίασο του Αγγελόπουλου έντεκα φορές.

(44β) \***Έβλεπε** τον Θίασο του Αγγελόπουλου έντεκα φορές.

(45α) **Κόπηκε** στη Βιοχημεία έξι φορές.

(45β) \***Κοβόταν** στη Βιοχημεία έξι φορές.

Ο ίδιος περιορισμός φαίνεται να ισχύει και στην περίπτωση των δύο τύπων του μέλλοντα:

(46α) **Θα διαβάσω** το βιβλίο του 10 φορές.

(46β) \***Θα διαβάζω** το βιβλίο του 10 φορές.<sup>23</sup>

Είναι εμφανές όχι μόνο ότι ο συσχετισμός «μία φορά=αοριστικό θέμα-πολλές φορές=ενεστωτικό θέμα» είναι άστοχος, αλλά και ότι η συμπεριφορά των δύο θεμάτων είναι απόλυτα συμβατή με το

---

<sup>23</sup> Φυσικά μπορεί να χρησιμοποιείται σε ευρύτερο συντακτικό περιβάλλον (π.χ. *Θα διαβάζω το βιβλίο του 10 φορές την ημέρα*), όπου πλέον το μη συνοπτικό ερμηνεύεται «θαμιστικά» και όχι «επαναληπτικά» – βλ. Βελούδης (2010: 26-28).

περιεχόμενο της διάκρισης [+/-συνοπτικού] που προτείνει η Smith: όπως είδαμε παραπάνω, το αοριστικό θέμα ΕΙΝΑΙ ουσιωδώς συνοπτικό. Έτσι, με το να περικλείει το σύνολο της περίπτωσης (δηλ. με το να την κάνει ολόκληρη ορατή), την καθιστά **μετρήσιμη** μονάδα. Επομένως, η συνοπτικά ιδωμένη περίπτωση μπορεί να μετρηθεί (π.χ. *διάβασα/θα διαβάσω το βιβλίο σου 1, 2, 3, 4... Χ φορές*).

Αντίθετα, το ενεστωτικό θέμα ΔΕΝ εστιάζει στο σύνολο της περίπτωσης αλλά μόνο σε ένα μέρος της (δηλαδή ΔΕΝ την κάνει ολόκληρη ορατή). Επόμενο είναι, εφόσον δεν είναι μετρήσιμο μέγεθος, να μην μπορεί να μετρηθεί με τον ίδιο τρόπο (και επομένως να είναι άστοχο ή/και αντιγραμματικό το μη συνοπτικό *διάβαζα/θα διαβάζω το βιβλίο σου 1, 2, 3, 4... Χ φορές*)<sup>24</sup>.

### 2.3.3 Συμπερασματικά

Η διάκριση *γραφ-/γραψ-* μπορεί να περιγραφεί με αρκετή επιτυχία ως διαφορά της οπτικής γωνίας που υιοθετεί ο ομιλητής. Με δύο λόγια:

Με τη χρήση του συνοπτικού γίνεται ορατό το σύνολο της περίπτωσης: *Έγραψα ένα γράμμα στη δασκάλα μου*. Η κανονική ερμηνεία μιας τέτοιας πρότασης περιλαμβάνει την ολοκλήρωση του γράμματος (καθώς αυτό αποτελεί το φυσικό καταληκτικό σημείο της περίπτωσης). Η ίδια πρόταση με το μη συνοπτικό δεν περιλαμβάνει την ολοκλήρωση (καθώς εστιάζει μόνο στα εσωτερικά στάδια της ίδιας κατά τα άλλα περίπτωσης): *Έγραφα ένα γράμμα στη δασκάλα μου*. Η διαφορά στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι αρκετά ξεκάθαρα διαφορά ποσοτική μάλλον παρά ποιοτική: η επιλογή μεταξύ *έγραφα-έγραψα* διαφοροποιεί το ποσοστό ή το τμήμα της περίπτωσης που ο ομιλητής επιλέγει να κάνει ορατό. Η ίδια η περίπτωση έχει ακριβώς τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά και στις δύο περιπτώσεις. Η διαφορά που προκύπτει έχει να κάνει με την ολοκλήρωση της πράξης, αλλά πάλι με όρους οπτικής γωνίας:

Η χρήση του συνοπτικού φαίνεται να εγγυάται την ολοκλήρωση: έτσι θα ήταν αντιφατικό να συνεχίσουμε ως εξής: *Έγραψα ένα γράμμα στη δασκάλα μου αλλά δεν το τελείωσα*.

Αντίθετα, η χρήση του μη συνοπτικού ούτε εγγυάται ούτε αρνείται την ολοκλήρωση: έτσι δεν θα ήταν αντιφατικό να συνεχίσουμε με οποιονδήποτε από τους δύο τρόπους: *Έγραφα ένα γράμμα στη δασκάλα μου αλλά δεν το τελείωσα ΚΑΙ Έγραφα ένα γράμμα στη δασκάλα μου και το τελείωσα πολύ αργά*.

---

<sup>24</sup> Δεν είναι λίγες οι σημασιολογικές και φιλοσοφικές αναλύσεις που επισημαίνουν την αντιστοιχία των συνοπτικών περιστάσεων με τα μετρήσιμα ουσιαστικά (π.χ. *καρέκλα, μήλο, βάρκα*) και των μη συνοπτικών περιστάσεων με τα μη μετρήσιμα ουσιαστικά (π.χ. *επίπλωση, γάλα, άμμος*) – αλλά το ζήτημα δεν θα μας απασχολήσει εδώ.



Αυτή η ποσοτική (και πάντως όχι ποιοτική) διαφορά προκύπτει με προτάσεις που περιγράφουν περιστάσεις οι οποίες έχουν κάποιο «φυσικό καταληκτικό σημείο» (στην περίπτωση μας το γράμμα). Όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, δεν είναι όλες οι περιστάσεις τέτοιες – και επομένως δεν είναι ίδια όλα τα ρήματα που μπορούν να τις περιγράψουν. Αυτές ακριβώς θα είναι πιθανές διαφορές ποιού της ενέργειας.

## 2.4 Η διαπλοκή της όψης και του ποιού της ενέργειας

Στη γενική βιβλιογραφία των ρηματικών κατηγοριών (αν και όχι στην ελληνική γραμματική παράδοση) με τον όρο ποιόν της ενέργειας (από το γερμανικό *Aktionsart*<sup>25</sup>) περιγράφονται οι σημασιολογικές διαφορές ανάμεσα σε ρήματα (και προτάσεις που τα περιέχουν) με βάση το περιεχόμενο τους ως προς τρεις παραμέτρους: τη διάκριση μεταξύ (α) στατικών και δυναμικών περιστάσεων (β) περιστάσεων που έχουν ή δεν έχουν διάρκεια και (γ) περιστάσεων με ή χωρίς φυσικό καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης.

Ας δούμε μία μία τις σχετικές παραμέτρους:

**A) Στατικές και δυναμικές περιστάσεις:** αν υπάρχει εξέλιξη, εσωτερικά διαφοροποιημένα στάδια και μεταβίβαση ενέργειας, τότε η περίπτωση χαρακτηρίζεται δυναμική. Αν δεν υπάρχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, τότε χαρακτηρίζεται στατική. Π.χ.:

- (47α) Ο Θανάσης είναι Έλληνας.
- (47β) Ο Θανάσης έχει μια κόρη.
- (47γ) Ο Θανάσης ζούσε στην Αθήνα.

Οι περιστάσεις αυτές είναι στατικές: κανείς δεν ενεργεί, καμία διαφοροποίηση ή εξέλιξη δεν είναι συμβατή με το νόημά τους: αληθεύουν αμετάβλητες για όσο καιρό διαρκούν – και μετά παύουν να αληθεύουν. Αντίθετα, η περίπτωση των δυναμικών περιστάσεων είναι ποιοτικά διαφορετική, π.χ.:

- (48α) Ο Θανάσης χτίζει ένα σπίτι για την κόρη του.
- (48β) Ο Θανάσης φίλησε τη Μαρία.
- (48γ) Ο Θανάσης θα φύγει από τη Θεσσαλονίκη.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις υπάρχουν διαφοροποιημένα εσωτερικά στάδια που οφείλονται στη μετάδοση ενέργειας από κάποιον από τους εμπλεκόμενους στην περίπτωση. Οι περιστάσεις αυτές

---

<sup>25</sup> Και με αναφορές σε φιλοσοφικές διακρίσεις που εισήγαγε ήδη ο Αριστοτέλης – βλ., λ.χ., Binnick (1991).

συνήθως δεν είναι ομοιογενείς: λ.χ. το χτίσιμο του σπιτιού περιγράφει πολύ διαφορετικές πραγματικές περιστάσεις αν πρόκειται για την αρχή, τη μέση ή το τέλος του.

**Β) Περιστάσεις που έχουν ή δεν έχουν διάρκεια:** Κάποιες περιστάσεις μπορούν να θεωρηθούν ως στιγμιαίες, ενώ άλλες αναγκαστικά έχουν κάποια διάρκεια. Στην περίπτωση των πρώτων είναι δύσκολο να ξεχωρίσουμε το αρχικό από το τελικό σημείο τους, ενώ στην περίπτωση των δεύτερων υπάρχουν συνήθως ευδιάκριτα εσωτερικά στάδια. Έτσι, οι στιγμιαίες περιστάσεις (στο (49)) είναι και πάλι *ποιοτικά* διαφορετικές από αυτές που έχουν διάρκεια (στο (50)):

- (49α) Ο Θανάσης έβηξε.
- (49β) Ο Θανάσης τερμάτισε πρώτος.
- (49γ) Ο Θανάσης θα την αναγνωρίσει μόλις την δει.
  
- (50α) Ο Θανάσης κάνει βόλτα στο πάρκο.
- (50β) Ο Θανάσης ζούσε με τους γονείς του.
- (50γ) Ο Θανάσης τραγούδησε τον εθνικό ύμνο.

**Γ) Περιστάσεις με ή χωρίς φυσικό καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης:** κάποιες (δυναμικές) περιστάσεις έχουν ένα νοητό σημείο ολοκλήρωσης, ενώ άλλες μπορούν απλώς να σταματήσουν να ισχύουν (αλλά όχι να ολοκληρωθούν):

- (51α) Ο Θανάσης χτίζει ένα σπίτι για την κόρη του.
- (51β) Ο Θανάσης τραγούδησε τον εθνικό ύμνο.
- (51γ) Ο Θανάσης θα ανέβει στην κορυφή του Ολύμπου.
  
- (52α) Ο Θανάσης οδηγεί λεωφορείο.
- (52β) Ο Θανάσης τραγουδάει στο μπάνιο.
- (52γ) Ο Θανάσης μιλούσε πάντα δυνατά.

Στην πρώτη περίπτωση οι περιστάσεις (στο (51)) είναι δυνατό να ολοκληρωθούν (όταν χτιστεί το σπίτι, όταν τελειώσει ο εθνικός ύμνος, όταν πατήσει στην κορυφή). Αντίθετα, όλες οι άλλες (στο (52)) δεν εμφανίζουν σημείο ολοκλήρωσης: μπορούν μόνο να πάψουν να ισχύουν (αν σταματήσει να οδηγεί λεωφορείο, να τραγουδάει, να μιλάει δυνατά: δεν τίθεται θέμα ολοκλήρωσής τους όμως).

Οι τρεις αυτές παράμετροι πραγματικά *ποιοτικών* χαρακτηριστικών έχουν χρησιμοποιηθεί για να ορίσουν την τυπολογία των περιστάσεων – δηλαδή τους λίγους (4 ή 5) διαφορετικούς τύπους περιστάσεων που συγκροτούν τις διακρίσεις ποιού της ενέργειας (ανεξάρτητα από τις γραμματικές

κατηγορίες μιας γλώσσας: οι τύποι περιστάσεων προβλέπεται ότι εκφράζονται από τα ρήματα και τις προτάσεις μιας γλώσσας είτε έχουν συγκεκριμένους γραμματικούς δείκτες είτε όχι). Ο παρακάτω πίνακας βασίζεται στην περιγραφή του Saeed (2003: 124), που με τη σειρά του παραπέμπει στις θεμελιώδεις αναλύσεις των Vendler (1967) και Smith (1991):

Τύποι περιστάσεων (= ποιοτικά διαφορετικές ενέργειες)	Στατικότητα	Διάρκεια	Τελικότητα
Καταστάσεις <i>Της αρέσει το παγωτό.</i>	[+]	[+]	*
Δραστηριότητες <i>Η γάτα σου κοιτούσε αυτά τα πουλιά.</i>	[-]	[+]	[-]
Επιτεύξεις <i>Ο διευθυντής της έμαθε γαλλικά.</i>	[-]	[+]	[+]
Συμβάντα <i>Η ανακωχή ξεκίνησε χθες το μεσημέρι.</i>	[-]	[-]	[+]
Στιγμικά <i>Η πόρτα χτύπησε.</i>	[-]	[-]	[-]

**Πίνακας 4. Ποιοτικά χαρακτηριστικά τύπων περιστάσεων**

Η διάκριση ανάμεσα στη γραμματική κατηγορία της όψης (που στην ελληνική εκφράζεται με την επιλογή του ενεστωτικού-αοριστικού θέματος, δηλαδή των χαρακτηριστικών [+/-συνοπτικό]) και στους σημασιολογικούς τύπους περιστάσεων (δηλαδή «ποιού της ενέργειας») σίγουρα αναδεικνύει το πρόβλημα με τη σχετική ορολογία στην παράδοση της ελληνικής γραμματικής. Πέρα όμως από τις όποιες ασυνέπειες της περιγραφής των δύο κατηγοριών, είναι εξαιρετικά σημαντικό να γίνει η διάκριση μεταξύ όψης και ποιού της ενέργειας, καθώς υπάρχουν πολλές προφανείς και σημαντικές αλληλεπιδράσεις των δύο κατηγοριών – βλ. Μόζερ (1994: 72-98) και Smith (1991). Θα μείνουμε εδώ μόνο σε δύο από αυτές.

#### **2.4.1 Η ασυμβατότητα του συνοπτικού με τις στατικές περιστάσεις**

Οι στατικές περιστάσεις ΔΕΝ περιλαμβάνουν αρχικά και τελικά σημεία: είναι ομοιογενείς καταστάσεις – που βέβαια κάποτε άρχισαν και κάποτε θα τελειώσουν. Όμως τα σημεία μετάβασης από μια κατάσταση σε μια άλλη ΔΕΝ περιλαμβάνονται σε καμία από τις δύο:

- (53α) Ο βασιλιάς είναι ζωντανός.
- (53β) Ο βασιλιάς είναι νεκρός.
- (53γ) Ο βασιλιάς είναι κοντός.
- (53δ) Ο βασιλιάς είναι ψηλός.

Το σημείο κατά το οποίο συντελείται είτε η έναρξη είτε η λήξη των περιστάσεων αυτών δεν αποτελεί μέρος τους: σίγουρα υπάρχει, αλλά σίγουρα είναι διαφορετικό από τα κανονικά, στατικά, ομοιογενή και αμετάβλητα μέρη τους. Για όσο καιρό ο βασιλιάς είναι ζωντανός/νεκρός/κοντός/ψηλός δεν υπάρχει καμία εσωτερική διαφοροποίηση.

Το ότι οι περιστάσεις αυτές δεν περιλαμβάνουν αρχικό και τελικό σημείο τις κάνει ασύμβατες με τη λειτουργία του συνοπτικού: ακριβώς επειδή το συνοπτικό κάνει ορατό το σύνολο μιας περίπτωσης – και επομένως και τα σημεία που την οριοθετούν – δεν μπορεί εύκολα να εφαρμοστεί στις περιπτώσεις αυτές. Στην νέα ελληνική είναι πολύ ξεκάθαρη αυτή η ασυμβατότητα, κατά το ότι τα βασικά καταστασιακά ρήματα δεν σχηματίζουν καθόλου το αοριστικό θέμα. Τα παρακάτω ρήματα διαθέτουν τύπους μόνο για τον «ενεστώτα» και τον «παρατατικό», αλλά όχι και για τον «αόριστο», τον «εξαρτημένο» κ.ο.κ.:

Έχω-Είχα

Είμαι-Ήμουν

Ανήκω-Ανήκα

Χρωστώ-Χρωστούσα

Αξίζω-Αξίζα

Έτσι δεν σχηματίζουν ούτε συνοπτική υποτακτική ή «στιγμιαίο μέλλοντα» (π.χ. \*θα/να ανήξω, \*θα/να χρωστήσω) ούτε και συντελεσμένους τύπους (π.χ. \*έχω έξει, \*έχω ανήξει, \*έχω αξίσει).

Εξάλλου, όσα καταστασιακά ρήματα σχηματίζουν αοριστικό θέμα – δηλαδή επιτρέπουν τη σημασία του συνοπτικού – παύουν να ερμηνεύονται ως καταστασιακά. Π.χ.

(54α) Αγαπούσε μια πριγκίπισσα. (= ήταν ερωτευμένος με μια πριγκίπισσα)

(54β) Αγάπησε μια πριγκίπισσα. (= ερωτεύτηκε μια πριγκίπισσα)

Η πρώτη πρόταση, με το μη συνοπτικό (τον «παρατατικό») μπορεί άνετα να ερμηνεύεται ως πραγματικά καταστασιακή, ομοιογενής περίπτωση, χωρίς κανένα σημείο μετάβασης ή διαφοροποίησης, ακριβώς σαν το (αμετάβλητα μη συνοπτικό) «ήταν ερωτευμένος». Στη δεύτερη περίπτωση, με τη χρήση του συνοπτικού (του «αορίστου») η ερμηνεία είναι αναγκαστικά «δυναμική», και συγκεκριμένα αυτή της μετάβασης σε μια κατάσταση, αντίστοιχη με το (δυναμικό) «ερωτεύτηκε».

Τα σχετικά ζητήματα είναι πολύ πιο σύνθετα από όσο παρουσιάζονται εδώ, είναι όμως σαφές ότι υπάρχουν σοβαροί λόγοι να διακρίνουμε τα στατικά από τα δυναμικά ρήματα, καθώς η διάκριση

εμφανίζεται με διάφορους τρόπους σε πολλές γλώσσες (βλ. π.χ. Μόζερ (1994: 72-82), (2009) για την ελληνική και Comrie (1976), Dahl (1985), Binnick (1991) και Smith (1991) γενικότερα).

#### **2.4.2 Το συνοπτικό που συνεπάγεται το μη συνοπτικό – και το αντίστροφο**

Επαναλαμβάνουμε εδώ τις προτάσεις που είδαμε παραπάνω για να τις εξετάσουμε με όρους «συνθηκών αληθείας»:

(55α) Χτες, από τις 10 ως τις 11, έγραφε ένα γράμμα.

(55β) Χτες, από τις 10 ως τις 11, έγραψε ένα γράμμα.

Αν ξέρουμε ότι είναι αληθής η δεύτερη (55β), τότε είναι οπωσδήποτε αληθής και η πρώτη (55α) (δηλαδή το συνοπτικό συνεπάγεται το μη συνοπτικό). Αν ξέρουμε ότι είναι αληθής η πρώτη (55α), δεν ξέρουμε αν αληθεύει η δεύτερη (55β) – μπορεί να αληθεύει αλλά μπορεί και όχι (δηλαδή το μη συνοπτικό ΔΕΝ συνεπάγεται το συνοπτικό).

Ας δούμε τώρα τις σχέσεις ανάμεσα στις παρακάτω προτάσεις:

(56α) Χτες, από τις 10 ως τις 11, περπατούσε στο πάρκο.

(56β) Χτες, από τις 10 ως τις 11, περπάτησε στο πάρκο.

Αν ξέρουμε ότι είναι αληθής η δεύτερη (56β), τότε είναι αληθής και η πρώτη (56α) (δηλαδή το συνοπτικό συνεπάγεται το μη συνοπτικό). Αν ξέρουμε ότι είναι αληθής η πρώτη (56α), ξέρουμε ότι αληθεύει και η δεύτερη (56β) (δηλαδή και το μη συνοπτικό συνεπάγεται το συνοπτικό).

Η σχέση συνεπαγωγής μεταξύ του μη συνοπτικού και του συνοπτικού εξαρτάται από το ποιόν της ενέργειας του ρήματος στο οποίο εφαρμόζονται: η διαφορά των περιστάσεων «γράψω ένα γράμμα» και «περπατώ στο πάρκο» είναι διαφορά ποιού της ενέργειας (και συγκεκριμένα αφορά την ύπαρξη ή όχι σημείου ολοκλήρωσης): στην πρώτη περίπτωση υπάρχει ένα φυσικό καταληκτικό σημείο ενώ στη δεύτερη όχι. Η διαφορά αυτή οδηγεί στις διαφορετικές σχέσεις συνεπαγωγής που είδαμε.

Αν εξετάσουμε τα παρακάτω παραδείγματα, θα δούμε ότι όποτε αληθεύει η πρώτη πρόταση είναι βέβαιο ότι αληθεύει και η δεύτερη στις περιπτώσεις αυτές (που δεν περιέχουν καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης):

(57) Οδηγούσε ένα γερμανικό αυτοκίνητο → Οδήγησε ένα γερμανικό αυτοκίνητο

(58) Έβλεπε τηλεόραση → Είδε τηλεόραση

Αντίθετα, στις περιπτώσεις που πράγματι περιλαμβάνουν καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης, η σχέση συνεπαγωγής ΔΕΝ υπάρχει:

(59) Έχτιζε ένα σπίτι → Έχτισε ένα σπίτι

(60) Μάθαινε γαλλικά → Έμαθε γαλλικά

Στις περιπτώσεις αυτές το να αληθεύει η πρόταση με τον «παρατατικό» ΔΕΝ συνεπάγεται την αλήθεια της πρότασης με τον «αόριστο», ακριβώς επειδή το καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης δεν είναι ορατό στην περίπτωση του μη συνοπτικού. Πολλά παρόμοια παραδείγματα υπάρχουν για τους διάφορους συνδυασμούς όψης και ποιού της ενέργειας τόσο στη γλωσσολογική όσο και στη φιλοσοφική βιβλιογραφία. Έτσι, λ.χ., αν αληθεύει ότι *Ο Γιάννης χτίζει σπίτι για προίκα της μοναχοκόρης του*, κανονικά ΔΕΝ μπορεί να αληθεύει ταυτόχρονα ότι *Ο Γιάννης έχει χτίσει σπίτι για προίκα της μοναχοκόρης του*. Αντίθετα, αν αληθεύει ότι *Ο Γιάννης οδηγεί λεωφορείο*, κανονικά αληθεύει και ότι *Ο Γιάννης έχει οδηγήσει λεωφορείο*. Οι διαφορές αυτές αποτελούν σημαντικότερο λόγο για να ξεχωρίσουμε τα «γραμματικά» χαρακτηριστικά (της όψης) από τα («λεξικά»-σημασιολογικά-ποιοτικά) χαρακτηριστικά του ποιού της ενέργειας.

### **2.4.3 Συμπερασματικά: άλλο όψη και άλλο ποιόν της ενέργειας**

Είναι ιδιαίτερα σημαντική η διάκριση μεταξύ των δύο κατηγοριών ακριβώς επειδή πάντα μπορούν να συνυπάρχουν στην ίδια πρόταση (α) τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του «κατηγορήματος» (π.χ. αν είναι στατικό ή δυναμικό – ή αν έχει ή δεν έχει καταληκτικό σημείο ή διάρκεια) και (β) τα γραμματικά χαρακτηριστικά του συνοπτικού ή του μη συνοπτικού: ή θα υπάρχει το ενεστωτικό ή το αοριστικό θέμα – και άρα ή θα είναι ή δεν θα είναι ορατό το σύνολο της περίπτωσης.

Με το να ονομαστεί *ποιοτική* η διάκριση μεταξύ *γραφ-/γραψ-* τα πραγματικά δεδομένα συσκοτίζονται και φυσικά δεν είναι εύκολο να γίνει κατανοητή η πραγματική διαφορά μεταξύ των δύο θεμάτων και των τύπων που σχηματίζουν.

## **2.5 Πώς διαπλέκεται η όψη με τις κατηγορίες του χρόνου και της έγκλισης**

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε με συντομία ορισμένες επιπτώσεις της κατηγορίας της όψης στη συμπεριφορά των ρηματικών τύπων οι οποίες συνήθως δεν εντοπίζονται κατά τη διδασκαλία της νεοελληνικής γραμματικής. Οι συγκεκριμένες ανεπάρκειες οφείλονται ακριβώς στην αδυναμία να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο της διάκρισης μεταξύ συνοπτικού και μη συνοπτικού.

Εξαιτίας της κεντρικής σημασίας των δύο τύπων, οι περιορισμοί στη χρήση και την ερμηνεία του συνοπτικού είναι σε κάθε περίπτωση πολύ περισσότεροι από ό,τι στην περίπτωση του μη συνοπτικού. Με λίγα λόγια: έτσι εξηγείται η πολύ μεγάλη διαφορά στη συμπεριφορά των τύπων *γράψω-γράφω*, η υποχρεωτικά μελλοντική αναφορά των τύπων *θα/να/ας γράψω* (ενώ οι *θα/να/ας γράφω* αναφέρονται άνετα και στο παρόν) και η υποχρεωτικά παρελθοντική αναφορά των τύπων *θα/να/ας έγραψα* (ενώ οι *θα/να/ας έγραφα* αναφέρονται άνετα και στο παρόν ή το μέλλον).

### 2.5.1 Οι περιορισμοί στη χρήση του *γράψω*

Ως προς τη μορφολογική του σύσταση, ο τύπος *γράψω* διαφέρει από τον τύπο *γράφω* ακριβώς σε ό,τι διαφέρει και ο τύπος *έγραψα* από τον τύπο *έγραφα* και ο τύπος *θα γράψω* από τον τύπο *θα γράφω*. Με τους όρους που συζητήσαμε παραπάνω, ο τύπος *γράψω* είναι συνοπτικός στο παρόν και ο τύπος *γράφω* μη συνοπτικός.

Ως προς τη χρήση του όμως, ο τύπος *γράψω* διαφέρει από σχεδόν όλους τους άλλους ρηματικούς τύπους κατά το ότι δεν αποτελεί ποτέ το ρήμα μιας κύριας πρότασης (εκτός αν συνοδεύεται από κάποια στοιχεία, όπως, π.χ., τα *θα*, *να* και *ας*).

Αν πράγματι θεωρήσουμε ότι ο τύπος *γράψω* εκφράζει τα χαρακτηριστικά [παρόν] και [συνοπτικό], είναι εύκολο να αποδώσουμε τους περιορισμούς στη χρήση του στην ασυμβατότητα μεταξύ αυτών ακριβώς των χαρακτηριστικών. Αν δούμε την κυριολεξία των δύο χαρακτηριστικών, το [παρόν] θα έπρεπε να τοποθετεί χρονικά την κατάσταση που περιγράφει ένα ρήμα στη στιγμή της εκφώνησής του. Παράλληλα, το [συνοπτικό] θα έπρεπε να την κάνει συνολικά ορατή. Με άλλα λόγια, για να αληθεύει μια πρόταση του τύπου «Γράψω ένα γράμμα» θα έπρεπε το γράψιμο του γράμματος να ολοκληρώνεται (για να είναι ορατό) ταυτόχρονα με την εκφώνησή της. Για τις περισσότερες περιστάσεις κάτι τέτοιο θα ήταν πρακτικά αδύνατο!

Έτσι, οι περιορισμοί στη χρήση του *γράψω* μπορούν πράγματι να αποδοθούν στη βασική αυτή πραγματολογική γενίκευση: είναι εμπειρικά σπανιότατο να μπορεί μια πράξη να ολοκληρωθεί τη στιγμή που εκφωνείται η πρόταση που την περιγράφει. Επομένως, δεν είναι καθόλου περίεργο που αποκλείεται η χρήση του συνοπτικού για το παρόν. Αντίθετα, αποτελεί μία ακόμα ισχυρή ένδειξη για την ορθότητα της ανάλυσης που είδαμε: αν πράγματι το συνοπτικό έχει τη λειτουργία που

υποθέσαμε, έχουμε μια εξήγηση για την αδυναμία του *γράψω* να σταθεί ως το ρήμα μιας κύριας πρότασης<sup>26</sup>.

Με αυτό το σκεπτικό η ανάλυση της όψης που παρουσιάσαμε παραπάνω μπορεί να εξηγήσει τη βασική αυτή διαφορά της κατανομής του *γράψω* σε σχέση με το *γράφω* – αλλά και με όλους τους άλλους ρηματικούς τύπους. Στις περιπτώσεις που μπορεί να εμφανιστεί σε κύριες προτάσεις (π.χ. με τη συνοδεία των *θα*, *να* και *ας*) ή σε δευτερεύουσες προτάσεις (π.χ. μετά από τα *όταν*, *αν*, *αφού*, *εφόσον*, κτλ.), η χρονική αναφορά του ΔΕΝ είναι στο παρόν (αλλά συνήθως στο μέλλον)<sup>27</sup>.

### 2.5.2 Η χρονική αναφορά των *θα/να/ας γράψω* και των *θα/να/ας γράφω*

Για τους ίδιους λόγους που το *γράψω* δεν μπορεί να αναφερθεί χρονικά στη στιγμή της εκφώνησης δεν είναι δυνατό ούτε οι συνδυασμοί του με τα *τροπικά μόρια*<sup>28</sup> να αναφέρονται στο παρόν. Αν εξετάσουμε οποιοδήποτε παράδειγμα, θα δούμε ότι η κανονική ερμηνεία τους τοποθετεί την περίπτωση στο μέλλον:

- (61) Θα γράψει ένα γράμμα.
- (62) Ας έρθει.
- (63) Να φύγουμε άραγε;
- (64) Πρέπει να κοιμηθεί νωρίς.
- (65) Μπορεί να τον δούμε.
- (66) Του ζήτησα να φύγει.

Σε όλες τις παραπάνω προτάσεις, η ερμηνεία τοποθετεί την πραγμάτωση της περίπτωσης σε χρόνο μεταγενέστερο από τη στιγμή της εκφώνησης (ή έστω από το χρόνο του ρήματος της εξάρτησης). Αντίθετα, οι ίδιες προτάσεις με το μη συνοπτικό μπορούν να αναφέρονται χρονικά όχι μόνο στο μέλλον αλλά ΚΑΙ στη στιγμή της εκφώνησης (ή να ερμηνεύονται ως ταυτόχρονες με το ρήμα εξάρτησης):

- (67) Θα γράφει ένα γράμμα (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή – πιθανολογικά).
- (68) Ας έρχεται (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή).

---

<sup>26</sup> Αντίθετα, όπως ήδη επεσήμανε ο Ανδριώτης (1934), η παραδοσιακή προσέγγιση της «υποτακτικής αορίστου» δεν μπορεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα «Γιατί το *γράψω* δεν μπορεί να αποτελεί το ρήμα μιας κύριας πρότασης» χωρίς τη συνοδεία κάποιου άλλου στοιχείου;». Βλ. και Ρούσου & Τσαγγαλίδης (2010) – και τις αναφορές εκεί.

<sup>27</sup> Περισσότερα σχετικά ζητήματα εξετάζονται στα Κουτούπη-Κητή & Τσαγγαλίδης (2002), Tsangalidis (1995, 1998, 1999), Τσαγγαλίδης & Κουτούπη-Κητή (2004), Τσαγγαλίδης (2002, 2012).

<sup>28</sup> Για τον ορισμό της κατηγορίας των τροπικών μορίων, βλ. Τσαγγαλίδης (2001β), Roussou & Tsangalidis (2010).



- (69) Να φεύγουμε άραγε; (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή).  
(70) Πρέπει να κοιμάται (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή).<sup>29</sup>  
(71) Μπορεί να τον βλέπουμε (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή).  
(72) Τον βλέπω να φεύγει (στο μέλλον ή αυτή τη στιγμή).

Αυτό που φαίνεται εύκολα είναι ότι και πάλι η διαφορά ενεστωτικού-αοριστικού θέματος στην περίπτωση των συνδυασμών *θα/να/ας γράφω-θα/να/ας γράψω* μπορεί να περιγραφεί επιτυχέστερα ως διαφορά συνοπτικού-μη συνοπτικού παρά ως διαφορά έγκλισης ή διάρκειας ή ποιότητας.

Το συνοπτικό, ακριβώς επειδή περικλείει το σύνολο της κατάστασης είναι «πληροφοριακά κλειστό» και έχει λιγότερες ερμηνευτικές δυνατότητες (στην περίπτωσή μας: μόνο μελλοντική αναφορά) – αντίθετα το μη συνοπτικό είναι «πληροφοριακά ανοιχτό» και επιτρέπει περισσότερες ερμηνείες (στην περίπτωσή μας: είτε μελλοντική είτε παροντική αναφορά). Παρόμοιοι περιορισμοί φαίνονται να λειτουργούν και στην περίπτωση των παρελθοντικών συνδυασμών που θα δούμε στην επόμενη ενότητα.

### **2.5.3 Η χρονική αναφορά των *θα/να/ας έγραψα* και των *θα/να/ας έγραφα***

Η κεντρική διαφορά συνοπτικού και μη συνοπτικού έχει προβλέψιμες επιπτώσεις στην ερμηνεία και αυτών των συνδυασμών: αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι αυτοί οι συνδυασμοί είναι εξ αρχής προβληματικοί καθώς συνδυάζουν δείκτες μελλοντικότητας (δηλαδή το *θα* και τα άλλα τροπικά μόρια) και δείκτες παρελθοντικότητας (δηλαδή τη μορφολογία του «παρατατικού» και του «αορίστου»). Δεν είναι τυχαίο ότι δεν θεωρούνται ιδιαίτερα συχνόχρηστοι και ότι σπάνια τους συζητούν οι γραμματικές περιγραφές (είτε απευθύνονται σε φυσικούς είτε σε μη φυσικούς ομιλητές).

Η μόνη σχετικά συχνή αναφορά τους είναι στα πλαίσια της παρουσίασης των «υποθετικών λόγων» (βλ. π.χ. Τσαγγαλίδης 2012α) – αλλά αυτό αφορά κυρίως τους τύπους *θα έγραφα* και *θα είχα γράψει* και όχι τους υπόλοιπους. Σύνομη αναφορά στο σχηματισμό τους και στη λειτουργία τους κάνουν και οι μεγάλες γραμματικές (π.χ. Τριανταφυλλίδης (1941), Mirambel (1959), Τσοπανάκης (1994), Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1997), Κλαίρης-Μπαμπινιώτης (2005) – βλ. Τσαγγαλίδης 2001α) και σπανιότερα και οι σχολικές γραμματικές (π.χ. Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009), Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) – βλ. Τσαγγαλίδης 2012β).

---

<sup>29</sup> Βλ. και Ιακώβου (1998, 1999), Τσαγγαλίδης (2003), Tsangalidis (2009).

Ανεξάρτητα από τα πολλά σχετικά προβλήματα ορολογίας και ονομασίας του καθενός από αυτούς τους τύπους (βλ. Τσαγγαλίδης 2001α, 2012β) αυτό που ενδιαφέρει κυρίως εδώ είναι ότι οι περιορισμοί στη χρήση των συνδυασμών του συνοπτικού (του «αορίστου») είναι πολύ περισσότεροι από αυτούς του μη συνοπτικού (του «παρατατικού»). Πιο συγκεκριμένα, η χρονική αναφορά όλων των συνδυασμών του «αορίστου» είναι υποχρεωτικά παρελθοντική – ενώ οι συνδυασμοί του «παρατατικού» μπορούν να αναφέρονται και σε άλλα χρονικά σημεία.

(73) Θα το έγραψε το γράμμα και θα ξέχασε να το στείλει.

(74) Ας μου μίλησε άσχημα, εγώ τον αγαπάω πάντως.

(75) Λες/Μπορεί να παντρεύτηκαν; Να παντρεύτηκαν άραγε; Πρέπει να παντρεύτηκαν<sup>30</sup>.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι περιστάσεις που περιγράφονται τοποθετούνται υποχρεωτικά στο παρελθόν. Αντίθετα, οι συνδυασμοί του «παρατατικού» με τα ίδια στοιχεία (θα, να, ας) μπορούν να αναφέρονται και αυτοί στο παρελθόν, αλλά έχουν και άλλες δυνατότητες<sup>31</sup>:

(76α) Θα το έγραφε το γράμμα εκείνη την ώρα φαντάζομαι. **(πιθανολογικό για το παρελθόν)**

(76β) Είχε πει πως θα το έγραφε το γράμμα. **(«μέλλον-στο-παρελθόν» ή «πλαγιασμένος μέλλοντας»)**

(76γ) Αν του έδινες χαρτί και μολύβι, θα το έγραφε το γράμμα. **(στο παρόν, στο παρελθόν ή στο μέλλον – «δυνητική» ή «υποθετική» χρήση)**

(76δ) Όποτε είχε λίγο χρόνο, θα έγραφε κανένα γράμμα στους δικούς του. **(συνήθεια στο παρελθόν)**

Αντίστοιχα και οι συνδυασμοί του «παρατατικού» με τα να και ας έχουν περισσότερες δυνατότητες διαφορετικής χρονικής αναφοράς, ενώ οι συνδυασμοί του «αορίστου» είναι και πάλι ρητά παρελθοντικοί.

#### **2.5.4 Συμπερασματικά: «χρόνοι», «εγκλίσεις» ή κάτι άλλο;**

Η ανάλυση που είδαμε μας επιτρέπει να εστιάσουμε σε ζητήματα περισσότερο σημαντικά από την ονοματοδοσία των συγκεκριμένων τύπων και την ταξινόμησή τους ως χρόνων ή εγκλίσεων.

Είναι εύκολο να δούμε ότι υπάρχουν πολλές και διάφορες προσεγγίσεις ειδικά ως προς την ανάλυση των προβληματικών περιπτώσεων: η υπόσταση του *γράφω* (ως τύπου έγχρονου ή άχρονου ή ως τύπου της οριστικής ή της υποτακτικής) είναι δευτερεύουσας σημασίας εφόσον γίνει

<sup>30</sup> Βλ. σχετικά Βελούδης (1985), Ιακώβου (2002, 2003), Τσαγγαλίδης (2003), Tsangalidis (2004α, 2004β, 2009).

<sup>31</sup> Αντίστοιχα παραδείγματα δίνει ο Hesse (1980: 63) – βλ. και Tsangalidis (1999).

σαφής η συνύπαρξη των (τυπικών) στοιχείων [μη παρελθόν] και [συνοπτικό]: οι περιορισμοί στην κατανομή και την ερμηνεία του *γράψω* είναι οι προβλέψιμες επιπτώσεις ακριβώς αυτής της συνύπαρξης.

Αντίστοιχα, δεν είναι αναγκαίο να αποφασίσουμε αν έχουμε να κάνουμε με «παράγωγους χρόνους» (όπως θα έλεγαν οι παλιοί δημοτικιστές) ή με «συντακτικές εγκλίσεις» (κατά Τριανταφυλλίδη) ή με «τροπικούς τύπους» (κατά Κλαίρη-Μπαμπινιώτη) στην περίπτωση των συνδυασμών *θα/να/ας έγγραφα* και *θα/να/ας έγγραφα*. Το πιο σημαντικό είναι ότι, και πάλι, η συμπεριφορά κάθε τύπου είναι το προβλέψιμο αποτέλεσμα της συνύπαρξης των τροπικών μορίων με τα στοιχεία χρόνου και όψης που φέρει ο κάθε τύπος.

### 3 Συμπεράσματα

Συνολικά τα συμπεράσματα της ανάλυσης που παρουσιάστηκε με συντομία εδώ μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Η αδιαφάνεια της ορολογίας των κατηγοριών του ρήματος είναι ίσως το μικρότερο από τα προβλήματα που εξετάσαμε. Τείνει να υποκρύπτει πολύ μεγαλύτερα προβλήματα της παραδοσιακής ανάλυσης, η οποία πάντως έχει αρχίσει να αναθεωρείται σιγά σιγά.
2. Η βασική διάκριση μεταξύ μορφολογίας (ή τύπου ή δομής) και σημασίας (ή χρήσης ή λειτουργίας) είναι απαραίτητο να είναι πάντα ξεκάθαρη: πρέπει να ξέρουμε αν οποιαδήποτε κατηγοριοποίηση αφορά τυπικές ή σημασιολογικές διακρίσεις. Ενδεικτικό είναι το πρόβλημα που προκύπτει με την ταξινόμηση των χρόνων σε παροντικούς, παρελθοντικούς και μελλοντικούς (όπου δεν υπάρχει 1-προς-1 αντιστοιχία των κατηγοριών της μορφής και της σημασίας).
3. Οι τύποι που παραδοσιακά ονομάζουμε «χρόνους του ρήματος» κωδικοποιούν και μη χρονικές διακρίσεις – και, αντίστροφα, δεν κωδικοποιούν πάντα χρονικές διακρίσεις. Είδαμε επανειλημμένα, λ.χ., ότι ένας «παρατατικός» και ένας «αόριστος μπορούν να αναφέρονται ακριβώς στην ίδια χρονική περίοδο κι ότι ένας «ενεστώτας» μπορεί να αναφέρεται είτε στο παρόν είτε στο παρελθόν είτε στο μέλλον.
4. Εκτός από το Χρόνο και την Έγκλιση, σημαντικότερη ρηματική κατηγορία είναι και αυτή της Όψης, που στη νέα ελληνική κωδικοποιείται κεντρικά με την επιλογή μεταξύ ενεστωτικού και αοριστικού θέματος (π.χ. *γράφω-γράψω, έγγραφα-έγραψα*).
5. Η σημασιολογική διάκριση που επιτυγχάνεται με την επιλογή ενός από τα δύο θέματα χαρακτηρίζεται επιτυχέστερα ως επιλογή ανάμεσα στη συνοπτική ή τη μη συνοπτική θέαση μιας περίπτωσης (και όχι, λ.χ., ανάμεσα σε εξακολουθητικό και στιγμιαίο ή τέλει και ατελές).
6. Η διάκριση αυτή είναι απαραίτητη για να εξηγηθούν οι περιορισμοί στη χρήση (τόσο ως προς την κατανομή όσο και ως προς την ερμηνεία) των συνοπτικών τύπων (π.χ. *γράψω, έγραψα, θα/να/ας γράψω, θα/να/ας έγραψα*) σε σχέση με τη μεγαλύτερη ελευθερία στη χρήση των μη συνοπτικών τύπων (π.χ. *γράφω, έγγραφα, θα/να/ας γράφω, θα/να/ας έγραφα*).
7. Πολύ συχνά η παραδοσιακή ορολογία συσκοτίζει τις πραγματικές διακρίσεις που κωδικοποιούνται στο ρηματικό σύστημα. Επομένως πρέπει να γίνεται σαφές ότι οι ονομασίες των διαφόρων τύπων δεν είναι κατ' ανάγκη περιγραφικές των σημασιών τους – ούτε και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγοί για τη χρήση τους.

## Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ανδριώτης, Ν. Π. (1934). «Υπάρχει υποταχτική στη νέα Ελληνική;» *Νέα Εστία* 15: 445-450. Ανατύπωση στο *Αντιχάρισμα στον καθηγητή Νικόλαο Π. Ανδριώτη* (Ανατύπωση 88 εργασιών του με τη φροντίδα επιτροπής) 1976: 44-51. Θεσσαλονίκη.
- Βελούδης, Γ. (1985). «Η δήλωση του χρόνου στα να-συμπληρώματα». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, σσ. 183-198.
- Βελούδης, Γ. (2006). «Παρουσίαση της Γραμματικής Holton, D., P. Mackridge & E. Φιλιππάκη-Warburton. Γραμματική της ελληνικής γλώσσας». Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση [http://www.greek-language.gr/greekLang/modern\\_greek/bibliographies/grammar/03\\_holton/index.html](http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/bibliographies/grammar/03_holton/index.html).
- Βελούδης, Γ. (2010). *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: Όψεις της επιστημικής τροπικότητας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Βελούδης, Γ. & Ε. Φιλιππάκη-Warburton (1983). «Η υποτακτική στη νέα ελληνική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 4, σσ. 151-165.
- Binnick, R. I. (1991). *Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Γιαννουλοπούλου, Γ. & Α. Τσαγγαλίδης (2006). Παρουσίαση του έργου: Χρήστος Κλαίρης – Γεώργιος Μπαμπινιώτης (σε συνεργασία με τους Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Σταύρο Σκοπετέα) (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση [http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern\\_greek/bibliographies/grammar/09\\_klairsbabibiotis/index.html](http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/bibliographies/grammar/09_klairsbabibiotis/index.html)
- Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, O. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford & New York: Basil Blackwell.
- Hesse, R. (1980). *Syntax of the Modern Greek Verbal System: The Use of the Forms, Particularly in Combination with θα and να*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

- Holton, D., P. Mackridge & I. Philippaki-Warburton (1997). *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. Routledge Grammars. London & New York: Routledge. (1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Μετάφρ. Βασίλης Σπυρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη).
- Θωμόπουλος, Γ. (1944). *Γραμματική της νεοελληνικής κοινής*. Αθήνα.
- Ιακώβου, Μ. (1998). «Εγκλίσεις και Τροπικότητα στο ρηματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 18, σσ.223-233.
- Ιακώβου, Μ. (1999). «Η τελικότητα ως παράγοντας διαφοροποίησης της τροπικής σημασίας: Η περίπτωση του *πρέπει*». Στο Α. Μόζερ (επιμ.), *Greek Linguistics '97: Proceedings of the 3rd International Conference on Greek Linguistics, Athens, September 1997*, σσ. 123-130. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιακώβου, Μ. (2002). «Από τη δεοντικότητα στην επιστημικότητα: τα τροπικά της ΝΕ». Στο C. Clairis (επιμ.), *Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική. Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, τ. Ι, (σσ. 235-238). Paris: L'Harmattan.
- Ιακώβου, Μ. (2003). «“Πρέπει” και “μπορεί”»: Η γραμματικοποίηση της απόστασης». Στο Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού, Χ. Λασκαράτου, Μ. Σηφianού, Μ. Γεωργιαφέντης & Β. Σπυρόπουλος (επιμ.), *Σύγχρονες τάσεις στην Ελληνική Γλωσσολογία: Μελέτες αφιερωμένες στην Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton*, (σσ. 299-319). Αθήνα: Πατάκης.
- Kitis, E. & A. Tsangalidis (2005). “Expressivity as an option of tense-aspect-mood in language: The case of Modern Greek imperfective past”. Στο S. Marmaridou, K. Nikiforidou & E. Antonopoulou (επιμ.), *Reviewing Linguistic Thought: Converging Trends for the 21st Century*, (pp. 143-162). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (σε συνεργασία με τους Α. Μόζερ, Α. Μπακάκου-Ορφανού, Σ. Σκοπετέα). (2005). *Γραμματική της νέας ελληνικής: δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουτούπη-Κητή, Ε. & Α. Τσαγγαλίδης (2002). «Ο εξαρτημένος ασυνόδευτος». Στο C. Clairis (επιμ.), *Recherches en linguistique grecque-Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, τόμος Ι, (σσ. 309-312). Paris: L'Harmattan.

- Μαγουλά, Ε. & Γ. Κατσούδα (2011). «Μορφολογική επίγνωση και ορθογραφία». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 31, σσ. 278-291.
- Mackridge, P. (1985). *The Modern Greek Language*. Oxford: Clarendon Press. (1990: *Η νέα ελληνική γλώσσα*. Μετάφρ. Κ. Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη).
- Ματθαιουδάκη, Μ., Ι. Κίτσου & Δ. Τζιμώκας (2011). «Η χρήση της ρηματικής όψης στη νέα ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα: πορίσματα εμπειρικής έρευνας από τις εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 31, σσ. 317-328.
- Mirambel A. (1959). *La langue grec moderne. Description et analyse*, Paris: Klincksieck [1978. *Η Νέα Ελληνική Γλώσσα*, μετάφραση: Στ. Καρατζάς, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) ΑΠΘ].
- Μόζερ, Α. (1994). *Ποιόν και απόψεις του ρήματος*. Αθήνα: Περιοδικό *Παρουσία* – Παράρτημα αρ. 30.
- Μόζερ, Α. (2002). «Μετοχές, γερούνδια, -οντας: χρόνος και άποψη». Στο C. Clairis (επιμ.), *Recherches en linguistique grecque-Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, τόμος II, (σσ. 111-114). Paris: L'Harmattan.
- Μόζερ, Α. (2009). *Άποψη και χρόνος στην ιστορία της Ελληνικής*, [β' έκδοση]. Αθήνα: Περιοδικό *Παρουσία*, Παράρτημα 77.
- Μοσχονάς, Σ. (1990-1991). «Τα ενεστώτα, Α': Ο άχρονος χρόνος». *Γλωσσολογία* 9/10: 151-182.
- Νάκας, Θ. 2003. «Σημασιολογικά της άκλιτης μετοχής σε -οντας/-ώντας». Στα *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003)*, (σσ. 429-436). Κρήτη: Πανεπιστήμιο Κρήτης,.
- Ξυδόπουλος, Γ. Ι. & Α. Τσαγγαλίδης (2007). «Η ρηματική άποψη στην ελληνική και οι σχέσεις E, R, S». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Μνήμη Α.-Φ. Χριστίδη)* 27: 322-336.
- Παπαναστασίου, Γ. (2008). *Νεοελληνική ορθογραφία: ιστορία, θεωρία, εφαρμογή*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

- Ρούσσου, Α. & Τσαγγαλίδης, Α. 2010. «Περιγραφικές, θεωρητικές και ρυθμιστικές (αν)αντιστοιχίες: η νεοελληνική υποτακτική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Μνήμη Μ. Τριανταφυλλίδη)* 30: 529-540.
- Roussou, A. & A. Tsangalidis. 2010. "Reconsidering the 'Modal Particles' in Modern Greek". *Journal of Greek Linguistics* 10: 45–73.
- Smith, C. S. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Σπυρόπουλος, Β. & Α. Τσαγγαλίδης (2005). *Η γραμματική στη διδασκαλία: Σύγκριση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. (Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (και Κ. Λάκων, Θ. Σταύρου, Α. Τζάρτζανος, Β. Φάβης, Ν. Ανδριώτης). (1941). *Νεοελληνική Γραμματική*. Αθήνα: Ο.Ε.Σ.Β.
- Tsangalidis, A. (1995). "On the Interaction of Aspect and Modality: An Argument for the Syntactic Relevance of Aspect in Modern Greek". Στο Ε. Mela-Athanasopoulou (επιμ.), *Proceedings of the 10<sup>th</sup> International Conference on Theoretical and Applied Linguistics*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Τομέας Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας.
- Tsangalidis, A. (1998). "From Mood to Aspect: Grammaticalisation Theory and the Greek 'Aorist Subjunctive'". Στο S. Lambropoulou (επιμ.), *Proceedings of the 12<sup>th</sup> International Conference on Theoretical and Applied Linguistics*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Τομέας Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας.
- Tsangalidis, A. (1999). *Will and Tha: A Comparative study of the category future*. Thessaloniki: University Studio Press.
- Τσαγγαλίδης, Α. (2000). «Τι θα πει υποτακτική; Οι κατηγορίες του ρήματος στα λεξικά και τις γραμματικές της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 20, σσ. 543-554.
- Τσαγγαλίδης, Α. (2001α). «Για τις συντακτικές εγκλίσεις στα νέα ελληνικά». Στο Γ. Αγγουράκη, Α. Αρβανίτη, Δ. Γούτσος, J. Davy, Μ. Καρυολαίμου, Α. Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου, Α. Παπαπαύλου, Π. Παύλου & Α. Ρούσσου (επιμ.), *Ελληνική Γλωσσολογία 99, Πρακτικά του 4ου*



Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999, (σσ. 300-307).  
Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Τσαγγαλίδης, Α. (2001β). «Κριτήρια τροπικότητας: η κατηγορία των τροπικών μορίων της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 21, σσ. 759-771.

Τσαγγαλίδης, Α. (2002α). «Για τους “χρόνους” του νεοελληνικού ρήματος». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22, σσ. 647-658.

Τσαγγαλίδης, Α. (2002β). «Χρόνοι και εγκλίσεις της νέας ελληνικής». Στο C. Clairis (επιμ.) *Recherches en linguistique grecque-Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, τόμος II, (σσ. 263-266). Paris: L’Harmattan.

Τσαγγαλίδης, Α. (2003). «Κριτήρια τροπικότητας II: η κατηγορία των τροπικών (ημι)βοηθητικών ρημάτων στη νέα ελληνική». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 23, σσ. 733-744.

Tsangalidis, A. (2004α). “Disambiguating Modals in English and Greek”. Στο R. Facchinetti & F. R. Palmer (επιμ.), *English Modality in Perspective: Genre Analysis and Contrastive Studies* (English Corpus Linguistics, 1), σσ. 231-268. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Tsangalidis, A. (2004β). “Unidirectionality in the grammaticalization of modality in Greek”. Στο O. Fischer, M. Norde & H. Perridon (επιμ.), *Up and down the Cline - The Nature of Grammaticalization* (Typological Studies in Language, 59), σσ. 193-209. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Τσαγγαλίδης, Α. (2012α). «Υποθετικοί λόγοι στη νέα ελληνική». Στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της ελληνικής ως ξένης γλώσσας* (στη σειρά *Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική – Διεύθυνση σειράς: Σ. Μοσχονάς*), (σσ. 125-276). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη,.

Τσαγγαλίδης, Α. (2012β). «‘Μακάριοι οι ανυπότακτοι’: η αριθμητική των ΝΕ εγκλίσεων 1976-2011». Στα (ηλεκτρονικά) *Πρακτικά του Επετειακού-Επιστημονικού Συνεδρίου 1976-2011: 35 χρόνια από τη γλωσσολογική μεταρρύθμιση, Δίον Πιερίας, Νοέμβριος 2011*.

Τσαγγαλίδης, Α. & Ε. Κουτούπη-Κητή. (2004). «Ρηματική όψη και επιτελεστικότητα». Στον ηλεκτρονικό τόμο των *Πρακτικών του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003)*, διαθέσιμο στο διαδίκτυο (στη διεύθυνση:

<<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL>> και σε CD-ROM (με ISBN: 960-88268-0-2).

Tsangalidis, A. (2009). "Modals in Greek". Στο Björn Hansen & Ferdinand De Haan (eds), *Modals in the Languages of Europe: A Reference Work*, (σελ. 139-163). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Tsimpli, I. M. (2000). "Gerunds in Greek". *Journal of Greek Linguistics* 1: 133-169.

Τσοπανάκης, Α. (1994). *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη & Εστία.

Φιλιππάκη-Warburton E. & Β. Σπυρόπουλος (2006). *Το εγκλιτικό σύστημα της ελληνικής — Συγκριτική θεώρηση με την τουρκική και διδακτικές προτάσεις*. Στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Η σύνταξη στη μάθηση και στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας* (στη σειρά *Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική — Διεύθυνση σειράς: Σ. Μοσχονάς*), (σσ.117-170). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Φιλιππάκη-Warburton, E., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ. & Λουκά, Μ. (2009). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*. Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β. και Εκδόσεις Πατάκη.

Χατζησαββίδης, Σ. & Χατζησαββίδου, Α. (2009). *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Α', Β', Γ' Γυμνασίου)*. Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β. και Ελληνικά Γράμματα.

Ψάλτου-Joycey, Α. (2012). «Οι συντελικοί χρόνοι της νέας ελληνικής». Στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της ελληνικής ως ξένης γλώσσας* (στη σειρά *Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική — Διεύθυνση σειράς: Σ. Μοσχονάς*), (σσ. 11-64). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.